

Spelenderwijs leren omgaan met anderen

Over de toepasbaarheid van het Relationele Model op conflicten
tussen kinderen van twee en drie jaar.

Judith van Nes
Onder begeleiding van: dr. Elly Singer
Capaciteitsgroep Ontwikkelingspsychologie
Universiteit Utrecht
Datum: 30 juni 2008

“Het leven is een spel dat gespeeld moet worden.”

Arthur Rubinstein (1887-1982)

“Een compromis is de eerlijkste manier om iedereen ontevreden te stellen.”

Alexander Pola (1914-1992)

VOORWOORD

Op 30 juni 2004 zette ik de eerste afspraken omtrent mijn participatie aan het onderzoeksproject van mijn thesis op papier. De ironie wil dat ik, na een valse start, vele hordes en een krachtige eindsprint, precies vier jaar later de finish weet te behalen. Met wallen onder mijn ogen en een lach op mijn gezicht bedank ik Elly Singer en Elly Korendijk voor hun begeleiding en advies.

Verder wil ik Martin en Laurens van Nes, Ivanca Maas, Bernard van den Berg en Annelijn Kamphuis bedanken voor hun inspiratie als antwoord op mijn irritatie. Annelijn bovendien voor een onvergetelijke studietijd, gaan we samen onze bullen afhalen?

Tenslotte wil ik een ieder in mijn omgeving bedanken die mij steun of aansporing bood wanneer ik dit nodig had.

Judith van Nes

30 juni 2008

Utrecht

SUMMARY

This thesis researches the applicability of the Relational Model (De Waal, 2000) to conflicts between children of two and three years of age during free play in childcare centers. The Relational Model regards aggression as one of several ways in which a conflict can be resolved. Restoring the relationship after a conflict is seen as more likely when the opponents have a shared interest in continuation of their relationship. In line with the Relational Model, preschoolers use friendly post-conflict reunions as a form of reconciliation, mostly within five minutes after the initial segregation of the opponents. Besides that, children already show reconciliation behaviours in the course of their conflicts. Prior researches has shown that, when children use modes of reconciliative behaviour, negotiations, disengagement of the relationship or other 'gentle' strategies during, or after a conflict, they are more inclined to further maintain friendly interaction with each other. This suggests that reconciliation behaviour of children re-establishes tolerance and maintains relationships.

In this research binary logistic regression is used to show a significant correlation between the social relationship before the onset, and after the termination of a conflict. Conflicts usually end in the same social composition as they begin. Strikingly, no correlation was found between the social relation before the onset of conflicts and the use of particular conflict strategies. At the same time, no correlation was found between the use of conflict strategies, and the social relation after the termination of a conflict. The Relational Model explains why the social relation before the onset of conflicts remains unchanged after the termination of conflicts between two and three years olds: children of this age, apparently, already attach importance to maintaining their social relationships and interactions. Despite this, the model cannot be used for explaining the manner in which children maintain their social relations and interactions after a conflict. The Relational Model claims that children keep up their relationship through means of reconciliation. The present research proves differently: it seems that two and three year old children simply want to play together again.

SAMENVATTING

In deze thesis wordt de toepasbaarheid van het Relationele Model (De Waal, 2000) op conflicten tussen kinderen van twee en drie jaar tijdens vrij spel in kindercentra onderzocht. Het Relationele Model ziet agressie als één van de verscheidene manieren waarop een conflict vereffend kan worden. Het doen van herstelprogingen na agressie is aannemelijker als er een sterk gezamenlijk belang is in de voortzetting van de relatie. Conform het Relationele Model maken kleuters gebruik van verzoening in de vorm van vriendelijke hereniging na een conflict, meestal binnen vijf minuten nadat de opponenten uiteen zijn gegaan. Daarnaast blijkt dat kinderen reeds tijdens een conflict verzoeningsgedrag vertonen. Voorgaand onderzoek toont aan dat wanneer kinderen tijdens óf kort na een conflict gebruik maken van verzoeningsgedrag, onderhandelingen, het verbreken van contact en andere 'zachte' strategieën, zij meer geneigd zijn om vervolgens een vriendelijke interactie te onderhouden. Dit suggereert dat verzoeningsgedrag van kinderen tolerantie herstelt en sociale relaties in stand houdt.

In het huidige onderzoek toont binaire logistische regressie een significant verband aan tussen de sociale relatie die kinderen voor aanvang én na afloop van conflicten hebben. Conflicten eindigen gewoonlijk in dezelfde sociale compositie als dat zij beginnen. Opvallend is dat er geen verband wordt gevonden tussen de sociale relatie voor aanvang van conflicten en het hanteren van conflictstrategieën. Daarnaast wordt er geen verband gevonden tussen het hanteren van conflictstrategieën en de sociale relatie na afloop van conflicten. Het Relationele Model kan wel verklaren waarom de sociale relatie voor aanvang van conflicten onder kinderen van twee en drie jaar onveranderd blijft na afloop van conflicten: kinderen van deze leeftijd hechten blijkbaar al waarde aan het in stand houden van hun sociale relaties en interacties. Het model kan echter niet worden ingezet als verklaring voor de manier waarop kinderen hun sociale relaties en interacties na een conflict in stand houden. Het Relationele Model claimt dat dit gebeurt door middel van verzoening. Het huidige onderzoek onder kinderen van twee en drie jaar spreekt deze claim tegen: kinderen van twee en drie jaar lijken simpelweg graag samen verder te willen spelen.

INHOUD

INLEIDING	1	
HOOFDSTUK 1 – THEORETISCH KADER	3	
§1.1	Het Relationele Model	3
§1.2	Sociaal spel tussen jonge kinderen	6
§1.2.1	Categorieënsystemen voor sociale spelrelaties	6
§1.2.2	Ontwikkelingsverloop van alleen-, parallel- en samenspel	9
§1.3	Conflicten tussen jonge kinderen	13
§1.3.1	De aanleiding tot conflicten én de frequentie, de duur en de ernst van conflicten	14
§1.3.2	De hantering, de onmiddellijke uitkomst van een conflict en de gebeurtenis na een conflict	15
§1.4	Het verband tussen de sociale spelsituatie en conflicten	19
HOOFDSTUK 2 – ONDERZOEKSMETHODEN	21	
§2.1	Doelstelling en vraagstelling	21
§2.2	Onderzoeksvragen	21
§2.3	Hypothesen	22
§2.4	Steekproef	22
§2.5	Dataverzameling	23
§2.6	Dataverwerking	24
§2.7	Statistiek en betrouwbaarheid	27
HOOFDSTUK 3 – ONDERZOEKSRESULTATEN	29	
§3.1	Sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten - aanleiding tot conflicten	29
§3.1.1	Leeftijdgyade en seksedyade - onderwerp object als aanleiding tot conflicten	29
§3.1.2	Leeftijdgyade - onderwerp spel als aanleiding tot conflicten	30
§3.1.3	Leeftijdgyade - onderwerp toetreding/toenadering als aanleiding tot conflicten	31
§3.2	Sociale spelrelatie voor aanvang conflicten - sociale spelrelatie na afloop conflicten	32
§3.3	Sociale spelrelatie voor aanvang conflicten - conflictstrategieën	33

§3.3.1	Leeftijdyyade - aftastende strategieën	33
§3.3.2	Seksedyade - hulp/steun zoekende strategieën	34
§3.4	Gebruikte conflictstrategieën - sociale spelrelatie na afloop van conflicten	35
§3.5	Leidsterinterventie en sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten	
	- sociale spelrelatie na afloop van conflicten	35
§3.6	Sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten - leidsterinterventie	35
§3.6.1	Sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten en leeftijdyyade	
	- geen interventie	36
§3.6.2	Sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten - machtsstrategie	37
§3.6.3	Leeftijdyyade - leidstergerichte bemiddeling	38
HOOFDSTUK 4 – CONCLUSIE & DISCUSSIE		39
§4.1	Conclusie	39
§4.2	Discussie	40
§4.2	Theoretische implicatie	43
LITERATUUR		45
BIJLAGE 1		48
Dataverwerking: strategieën van conflicthantering		48

INLEIDING

Kinderen komen af en toe, zelfs wanneer zij beste vrienden zijn, in conflict met elkaar. De Zwitserse ontwikkelingspsycholoog Jean Piaget (1896-1980) verleende aan sociale conflicten een belangrijke rol in de ontwikkeling. Hij nam aan dat discussies en onenigheden met leeftijdsgenootjes kinderen kunnen voorzien van informatie die een staat van disequilibrium¹ opwekt en daardoor cognitieve ontwikkeling kunnen veroorzaken (Siegler & Wagner Alibali, 2005). Een conflict zou kinderen helpen om het standpunt van anderen te erkennen, wat leidt tot een vermindering in egocentrisme. Tegenwoordig is duidelijk dat juist het oplossen van een conflict de ontwikkeling bevordert. Zelfs kleuters lijken constructief om te gaan met de meeste onenigheden. Slechts zelden leiden conflicten tot intens vijandige confrontaties; korte weigeringen, ontkenningen en opposities die kinderen zelf oplossen komen vaker voor (Berk, 2000).

De vraag hoe jonge kinderen hun onderlinge conflicten hanteren, is interessant. Naarmate er in Westerse maatschappijen meer gebruik gemaakt wordt van (grootschalige) kinderopvang zijn leeftijdsgenootjes voor veel kinderen immers de grootste bron van hun dagelijks contact. Sociale omgang in de kinderjaren wordt vaak gekenmerkt door spel, vandaar de titel: *“Spelenderwijs leren omgaan met anderen”* voor dit onderzoek. Het onderzoek, met als thema ‘het verband tussen de sociale spelrelatie en conflicten’, richt zich op kinderen van twee en drie jaar in de setting van peuterspeelzalen en kinderdagverblijven. Samenspel en conflicthantering bieden belangrijke ontwikkelingsmogelijkheden aan jonge kinderen. Inzicht in de relatie tussen deze thema’s is daarom zowel van maatschappelijk als van wetenschappelijk belang. De maatschappelijke relevantie van dit onderzoek zal vorm krijgen door ouders en leidsters meer inzicht te bieden in samenspel en conflicten tussen jonge kinderen. De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek ligt verscholen in de hoop bestaande theorieën over samenspel en conflicthantering aan te kunnen vullen met nieuwe kennis over het verband tussen deze twee begrippen.

In dit onderzoek staat de theorie van het Relationele Model (De Waal, 2000a/b) centraal. Het Relationele Model plaatst conflicten in een sociale context. In plaats van agressie te zien als een instinct of automatisch door frustratie opgeroepen reactie, wordt het als één van de opties tot conflictoplossing aanvaard. Andere opties zijn vermijding van de tegenstander en het delen van middelen. Na de kosten en baten van iedere optie afgewogen te hebben, kan een conflict escaleren tot het punt van agressie. Wanneer agressie voorkomt, hangt het af van de aard van de relatie of herstelpogingen gedaan zullen worden. Verzoening is aannemelijk als er een sterk gezamenlijk belang is in de voortzetting van de

¹ Disequilibrium: een tijdelijke cognitieve toestand waarbij de voor het kind beschikbare informatie niet in evenwicht is met de reeds aanwezige schema’s (Reber, 1998).

relatie (De Waal, 2000b). Onderzoek toont aan dat de meeste conflicten tussen jonge kinderen in dezelfde compositie eindigen als dat zij beginnen. Kinderen die alleen spelen vóór aanvang van een conflict zullen na afloop van het conflict vrijwel zeker alleen verder spelen. En kinderen die vóór aanvang van een conflict samenspelen zullen na afloop van het conflict hoogstwaarschijnlijk samen verder spelen (De Waal, 2000a; Verbeek, Hartup & Collins, 2000; Verbeek & De Waal, 2001; Singer & Hännikäinen, 2002). Het lijkt er op dat kinderen reeds op jonge leeftijd de waarde van hun relatie in acht nemen tijdens het hanteren van hun conflicten. Dit onderzoek heeft als doel meer inzicht te verschaffen in de mate waarin het Relationele Model (De Waal, 2000a/b) van toepassing is op conflicthantering door jonge kinderen. De empirische vraagstelling van dit onderzoek luidt: *“Welk verband bestaat er tussen de sociale spelrelatie waarin kinderen (2-3 jaar) zich bevinden en de conflicten die zij hebben?”*.

In hoofdstuk 1 wordt achtereenvolgens het theoretische kader van het onderzoek behandeld. Hier worden de ideeën over het Relationele Model, sociaal spel en conflicten tussen jonge kinderen besproken. Tevens zal datgene wat er in de onderzoeksliteratuur reeds bekend is over het verband tussen de sociale spelrelatie en conflicten belicht worden. Het empirische onderzoeksgedeelte beslaat de overige hoofdstukken en vangt aan bij hoofdstuk 2, waarin de onderzoeksmethoden worden behandeld. In hoofdstuk 3 worden de onderzoeksresultaten weergegeven. In het vierde en laatste hoofdstuk, komen de conclusie en de verdere discussie aan bod.

HOOFDSTUK 1 – THEORETISCH KADER

§ 1.1 Het Relationele Model

Van oudsher hebben individuen die in groepen leven baat bij de aanwezigheid van anderen door de actieve coöperatie bij het zoeken naar voedsel, het grootbrengen van nageslacht en het bespeuren van roofdieren. Deze basale functies zijn van groot belang voor de overleving van alle groepsleden, of het nu mieren, vogels, apen of menselijke jager-verzamelaars zijn. In moderne menselijke samenlevingen neemt coöperatie meer complexe vormen aan, maar de onderliggende functie is nog steeds gerelateerd aan verbeterde overlevingskansen in een omgeving. Het groepsleven neemt behalve baten ook kosten met zich mee. Wanneer leden van dezelfde soort in dichte nabijheid leven, zorgt de gelijktijdige exploitatie van hulpbronnen voor competitie. Groepsleden zijn verplicht hun activiteiten zodanig te coördineren dat zij samen kunnen blijven leven, maar onder samenlevende individuen van allerlei verscheidene leeftijden, seksen, reproducerende voorwaarden en dominantieniveau's kunnen tegenstrijdige behoeften en daarmee samengaand verschillend handelen tot (agressieve) botsingen leiden (Aureli & De Waal, 2000).

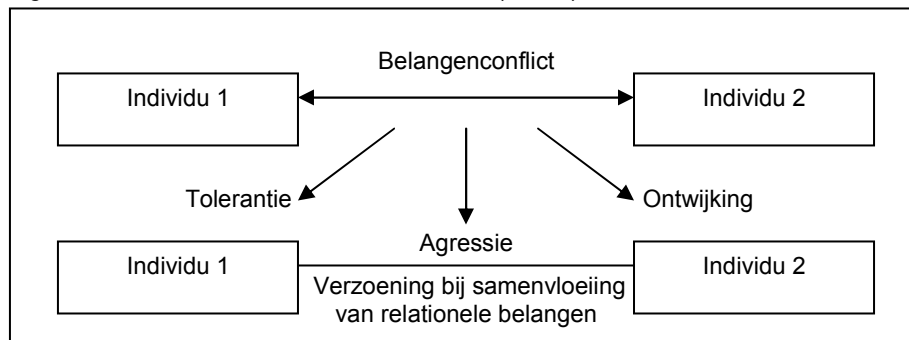
Om de voordelen van het groepsleven te behouden, dienen individuen de nadelen te verminderen door competitie te matigen en eventuele belangenconflicten op te lossen. Strategieën van conflicthantering vormen een essentieel bestanddeel van het sociale leven van in groepen levende soorten. Volgens de evolutietheorie zijn conflicthanteringstrategieën natuurlijke fenomenen met als functie het behoud van de groepsintegriteit en de daarmee verbonden voordelen voor ieder groepslid. Natuurlijke selectie begunstigt de uiting van de mechanismen die het best aansluiten bij de sociale organisatie van iedere soort. Dit wil niet zeggen dat conflicthanteringstrategieën strikt genetisch bepaald zijn; er is overvloedig bewijs voor de leermogelijkheid en flexibiliteit van deze uitingen (Aureli & De Waal, 2000).

Een goede balans tussen de kosten en baten is een universeel kenmerk van stabiele sociale relaties: grote onevenwichtigheid bedreigt iedere stabiliteit. Een individu zal, zolang hij of zij geïnteresseerd is in het behoud van een coöperatieve band, ervoor moeten zorgen dat de balans tussen de kosten en baten van de relatie voor de partner niet naar de negatieve kant helt. Dit impliceert dat telkens wanneer er een conflict tussen de belangen van partners ontstaat, beide partners de uitbuiting van de ander moeten beperken, zodat de balans voor ieder positief blijft. Wanneer groepsleden wedijveren om een hulpbron, zouden zij dus niet alleen de waarde van de hulpbron en het risico op letsel in ogenschouw moeten nemen, maar ook de waarde van hun relatie (Aureli & De Waal, 2000). Vanuit dit perspectief zijn agressieve conflicten onderworpen aan ervaringsgerichte berekeningen waarbij korte termijn voordelen worden afgewogen tegen het risico tot escalatie en de sociale consequenties voor de lange termijn. Paradoxaal: hoe beter de mechanismen van

conflictoplossing zijn ontwikkeld, hoe minder onwillig individuen zijn om te participeren in een openlijk conflict. De mogelijkheid om een bestaande relatie te onderhouden ondanks conflicten, maakt schijnbaar ruimte om agressie in te zetten als een onderhandelingsinstrument (De Waal, 2000b).

Het Relationele Model beschouwt agressie als het product van sociale besluitneming tijdens conflicten: het is één van de verscheidene manieren waarop een belangenconflict vereffend kan worden. Andere mogelijkheden zijn tolerantie (bijvoorbeeld: het delen van hulpbronnen) of het ontwijken van een confrontatie (zie: figuur 1). Wanneer agressie voorkomt, hangt het af van de aard van de relatie of herstelpogingen gedaan zullen worden. Verzoening is aannemelijk als er een sterk gezamenlijk belang is in de voortzetting van de relatie. Partijen onderhandelen over de voorwaarden van hun relatie door cycli van conflict en verzoening te ondergaan (De Waal, 2000b).

Figuur 1. Het Relationele Model van De Waal (2000b).

Wanneer agressieve conflicten eenmaal worden gezien als een instrument om de voorwaarden van een relatie al onderhandelend tot stand te brengen, verandert de definitie van wat een afstandelijke of intieme relatie is dramatisch. In plaats van de relatie te classificeren in termen van het aantal affectieve- of agressieve gedragingen, wordt de dynamiek tussen deze twee begrippen de kritische factor. Relaties met een hoog agressieniveau kunnen daardoor zeer intiem en coöperatief zijn (De Waal, 2000b).

De eerste implicatie van het Relationele Model is dat het de volledige integratie van competitie en coöperatie toelaat. Deze integratie is niet slechts een afwisseling van beide, of een ongemakkelijke coëxistentie; conflicten en hun oplossingen zouden werkelijk kunnen bijdragen aan een verfijning van verwachtingen tussen partners en het bouwen van vertrouwen ondanks onenigheden nu en dan. Hieruit volgt een meer productieve en intieme relatie dan mogelijk zou zijn wanneer conflicten totaal vermeden zouden worden. De herstelmogelijkheid van relaties staat toe dat agressie een testende eigenschap aanneemt. De tweede gevolgtrekking van het model is dat de motivationele- en emotionele fundering

van een conflict niet beperkt zijn tot agressie en angst. Conflicten kunnen ook affectieve motivaties met zich meebrengen (De Waal, 2000b).

Het Relationele Model voorspelt dat individuen na een conflict de schade aan hun sociale relatie proberen te herstellen door middel van *verzoening* (zie: tabel 1) (De Waal, 2000b). Verzoening refereert naar een vriendelijke hereniging tussen eerdere opponenten snel na een conflict (Aureli & De Waal, 2000). Het Relationele Model komt met de volgende hypothesen: (A) agressie wordt gevolgd door een toegenomen vriendelijke interactie, en (B) agressie wordt gevolgd door selectieve toename van interactie, die niet alle willekeurige potentiële partners betreft, maar specifiek de eerdere opponenten (De Waal, 2000b).

Tabel 1. De predicties van het Relationele Model (De Waal, 2000b).

Predictie Relationele Model	Empirische definitie
Herstelt sociale verbanden	Agressie wordt opgevolgd door verhoogde vriendelijke interactie, in het bijzonder tussen opponenten.
Verschuiving van motivatie	Contact dat op agressie volgt kan ongewoon intensief zijn.
Conflict als onderhandeling	Zowel agressie als herenigingen na een conflict zijn gebruikelijk onder sociaal intieme en coöperatieve individuen.
Kalmerend effect	Contact na een conflict herstelt tolerantie en vermindert angst.

Onderzoek onder een grote variëteit primatensoorten ondersteunt de voorspellingen over toenames in contact. Sommige soorten tonen specifieke gedragingen, hun herenigingen na een conflict vallen op door specifieke gebaren en lichamelijk contact. Afhankelijk van de soort kan verzoening gepaard gaan met mond-tot-mond contact, handen vasthouden, verzorging, omhelzen van de heupen of geslachtsgemeenschap. Met betrekking tot de bedarende functie van verzoening hebben verschillende studies aangetoond dat de kans van hernieuwde agressie afneemt en tolerantie toeneemt door vriendschappelijke hereniging na een conflict (De Waal, 2000a/b). Deze bevindingen demonstreren strikt genomen nog niet de aannamen van het Relationele Model, namelijk: dat verzoening beschadigde relaties herstelt. Zelfs wanneer verzoening agressie vermindert en tolerantie kweekt, weten we niet of dit ook van toepassing is op lange termijn relaties. Verschillende onderzoeksuitkomsten zijn consistent met het idee dat verzoening dient om de beschadiging aan waardevolle relaties te herstellen: ten eerste zijn sociale relaties een losmakende eigenschap van korte termijn

interacties en hun effecten³, een onderscheid tussen beide zou dus bijna artificieel lijken. Onder alle primatensoorten is verzoening na een conflict het meest gewoon onder partners met sterke sociale banden, zelfs wanneer er gecontroleerd wordt voor een verhoogd interactieniveau tussen deze individuen. Tenslotte komt het meest sterke bewijs van manipulatieonderzoek waarbij de mate van coöperatie onder apenparen verhoogd werd door training en daarmee de neiging tot verzoening toenam (De Waal, 2000b).

§1.2 Sociaal spel tussen jonge kinderen

In alle menselijke maatschappijen spenderen kinderen veel uren in elkaars gezelschap. In geen enkele cultuur worden kinderen alleen door volwassenen opgevoed (Berk, 2000); zij helpen elkaar te socialiseren (Schaffer, 1996). Over het algemeen is het in Westerse maatschappijen zo dat de grootste bron van contact met groepsgenootjes volgt uit plaatsing in een dagverblijf of peuterspeelzaal (Durkin, 1995). De huidige perceptie op kinderopvang, de verhoogde participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt en het grote aantal alleenstaande ouders hebben er toe geleid dat een substantieel deel van de jonge kinderen in geïndustrialiseerde landen een gedeelte van hun week in een kindercentrum doorbrengt. Dit heeft één groot gevolg voor de sociale wereld van veel kinderen: in een kindercentrum ervaren zij reeds tijdens de zuigelingenleeftijd dagelijkse intieme contacten met leeftijdsgenootjes (Howes, 1987; Durkin, 1995). Leeftijdsgenoten vormen rijke sociale hulpbronnen voor kinderen in ontwikkeling, ze vormen een bron van: materiaal, informatie, coöperatie, troost, gezamenlijk spel en gedeelde pret (Butovskaya, Verbeek, Ljungberg & Lunardi, 2000; Verbeek & De Waal, 2001). De leeftijdsgroep is daarmee in feite een miniatuurportret van de maatschappij (Schaffer, 1996).

§1.2.1 Categorieënsystemen voor sociale spelrelaties

In de historie van spelonderzoek zijn verscheidene schalen ontwikkeld om de progressie van het spelniveau van kinderen in kaart te brengen. Hoewel spel vaak plaatsvindt in de context van sociale interactie, zijn de meeste schalen gebruikt om spel te onderzoeken in termen van een wezenlijk solitaire activiteit. Deze manier van categoriseren levert 'puur' een indicatie op van de cognitieve groei van het kind (Schaffer, 1996).

Mildred Parten (1932) was de eerste die het spel van kinderen categoriseerde op basis van het sociale interactieniveau. In de eerste helft van de vorige eeuw observeerde zij het spelgedrag van 2- tot 5-jarige kinderen in de crèche (Berk, 2000). Parten ontwikkelde een systeem waarmee sociaal spel werd onderverdeeld in de volgende zes categorieën:

³ Hinde (1976) neemt aan dat we bij dieren nooit geïsoleerde gedragsincidenten waarnemen. Wanneer twee individuen een serie van interacties over tijd hebben, beïnvloedt iedere interactie de opeenvolgende interactie. De twee individuen bouwen dus een geschiedenis aan interacties op, dit relatief stabiele patroon kunnen we herkennen als een sociale relatie (De Waal, 2000).

onbezett-, alleen-, toeschouwend-, parallel-, associatief- en gecoördineerd spel (Bailey Jr, McWilliam, Ware & Burchinal, 1993). De definities van deze spelcategorieën zijn uiteengezet in tabel 2. Parten suggereert dat de ontwikkeling van sociaal spel verloopt volgens een reeks van drie stappen. Spel zou beginnen als een niet-sociale activiteit in de vorm van onbezett-, toeschouwend- of alleenspel. Dan verandert het in een vorm van beperkte sociale participatie genoemd parallel spel, waarbij een kind nabij andere kinderen met hetzelfde materiaal speelt, maar niet probeert om hun gedrag te beïnvloeden. Op het hoogste niveau kunnen kinderen participeren in twee vormen van zuivere sociale interactie: associatief spel of coöperatief spel. Bij associatief spel zijn kinderen betrokken bij afzonderlijke activiteiten, maar interacteren zij door spelmaterial uit te wisselen en commentaar te geven op het gedrag van de ander. Coöperatief spel is een meer gevorderd type interactie waarbij kinderen georiënteerd zijn op een gezamenlijk doel, zoals het uitvoeren van een symbolisch thema of het toewerken naar eenzelfde resultaat (Berk, 2000).

Tabel 2. Geoperationaliseerde definities voor sociale spelcodes van Parten (1932) (Bailey Jr., McWilliam, Ware & Burchinal, 1993).

Sociale Spelcategorie	Definitie
Onbezett, niet bezig	Het kind is niet doelbewust verbonden met objecten of mensen. Hij of zij kijkt in het rond kunnen alsof hij/zij iets zoekt om te kunnen doen, maar houdt de aandacht voor geen enkel persoon, object of gebeurtenis vast.
Alleen	Het kind is doelbewust bezig met materiaal of activiteiten, maar niet met een ander persoon. Hij of zij speelt alleen met speelgoed of materiaal dat verschilt van het materiaal waar kinderen in zijn of haar nabijheid mee spelen.
Toeschouwend	Het kind richt zijn aandacht voor tenminste 3 seconden op een persoon of een groep mensen.
Parallel	Het kind speelt nabij een ander kind waarvan het zich bewust is en dat speelt met hetzelfde materiaal of in hetzelfde thema. De kinderen interacteren niet over de activiteit, noch zijn zij verbonden in een gecoördineerd streven (als onderstaand gedefinieerd).
Associatief	Het kind is sociaal gericht, inclusief praten, lachen, delen en het maken van fysiek contact, maar de aard van de interactie voldoet niet aan de criteria van gecoördineerd spel.
Gecoördineerd	Het kind is betrokken in associatief spel maar in een activiteit die vereist dat beide kinderen interacteren (op elkaar inwerken). Het tweetal of de groep heeft een gezamenlijke uitkomst, doel of product.

Volgens Smith (1978) baseert Parten haar categorisatie van sociale speltypen op een samenstelling van puur sociale categorieën én taakgerelateerde categorieën. Omdat deze vermenging irrelevant is en wellicht ook kan zorgen voor een verminderde onderzoeksvaliditeit, zou het de voorkeur hebben om de sociale participatie niveau's tot

alleenspel, parallelspeel en samenspel te limiteren (Smith, 1978). De categorieën onbezett-, toeschouwend- of alleenspel van Parten zouden als niet-sociale activiteit onder de noemer alleenspel vallen. Parallelspeel zou parallelspeel blijven heten terwijl associatief- en coöperatief spel als zuivere sociale interactie geschaald zouden worden onder samenspel.

In 1980 ontwikkelde Howes een classificatiesysteem voor interactief spel met groepsgenootjes. De schaal van Howes werd gevalideerd op twee onafhankelijke steekproeven van kinderen die in tegenstelling tot de steekproef van Parten niet alleen varieerden in leeftijd, maar ook op ervaring met groepsgenootjes. De schaal, die afgebeeld wordt in tabel 3, representeert een continu ontwikkelingsverloop van niet-interactief parallelspeel zonder sociale interactie, via toevallige sociale interactie, naar wederkerige en aanvullende sociale interactie (Howes, 1980).

Tabel 3. Classificatiesysteem voor interactief spel met groepsgenootjes (Howes, 1980).

Sociale spelcategorie		Definitie
Niveau 1	Parallelspeel	Kinderen participeren in gelijke activiteiten, maar zij tonen geen bewustzijn van de aanwezigheid van de ander (oogcontact of ander sociaal gedrag).
Niveau 2	Parallelspeel met gedeelde aandacht.	De kinderen participeren in gelijke activiteiten, zijn zich bewust van elkaars aanwezigheid en hebben oogcontact met elkaar.
Niveau 3	Simpel sociaal parallelspeel	De kinderen participeren in gelijke activiteiten en zijn zich bewust van elkaars aanwezigheid. Ieder kind richt sociaal gedrag naar het andere kind (vocaliseren, een object aanbieden, positieve aanraking, speelgoed afpakken, of agressief gedrag vertonen tijdens het aankijken).
Niveau 4	Aanvullend/wederkerig spel met gedeelde aandacht	Kinderen participeren samen in dezelfde activiteit. Er is sprake van spel met gedeeld bewustzijn van de aanwezigheid van de ander, gedeelde sturende blikken naar elkaar en toevallige aanvullende/wederkerige acties van beide kinderen.
Niveau 5	Aanvullend/wederkerig sociaal spel	Kinderen participeren samen in dezelfde activiteit. Het spel wordt gekenmerkt door zowel toevallige sociale gedragingen als bewuste wederkerige/aanvullende sociale gedragingen.

Net als Parten baseert Howes (1980) haar classificatiesysteem voor sociale speltypen op een samenstelling van puur sociale categorieën én taakgerelateerde categorieën (Smith, 1978). In de schaal worden namelijk twee conceptuele begrippen opgenomen: (1) complexiteit in het gebruik van een object of activiteit, en (2) complexiteit van sociale uitwisselingen. Niveau 1, 2 en 3 zijn gelijk in objectgebruik (parallel) en representeren een steeds verhoogde maturiteit in sociale uitwisselingen (van een gebrek aan bewustzijn naar gedeelde erkenning, tot uiteindelijk interactie). Niveau 4 en 5 zijn gelijk wat betreft het meer gevorderde objectgebruik (wederkerig en aanvullend) en verschillend in sociale

uitwisselingen. Over de vijf-puntsschaal ontwikkelt interactie met groepsgenootjes zich van simpele nog ongedifferentieerde acties naar acties die gedifferentieerd, maar nog niet geïntegreerd zijn tot een georganiseerde en geïntegreerde set van acties in zowel het levenloze als sociale domein (Howes, 1980).

Het classificatiesysteem van Howes lijkt in eerste instantie erg te verschillen van Parten's klassieke beschrijving. Wanneer echter puur gekeken wordt naar de aanwezigheid van sociale activiteit dan kunnen ook de niveau's die Howes onderscheidt, verdeeld worden onder alleen-, parallel- en samenspel. Niveau 1 is vergelijkbaar met alleenspel, omdat er geen enkele sprake is van sociale interactie. Niveau 2 en 3 zijn te vergelijken met parallelspeel, omdat er sprake is van interactie waarbij kinderen geen gezamenlijk doel voor ogen hebben of aanvullende/wederkerige handelingen tonen. Niveau 4 en 5 zijn vergelijkbaar met samenspel, omdat er sprake is van interactie tussen kinderen en aanwezigheid van wederkerige/aanvullende handelingen.

De simplificatie van de sociale spelcategorieën van Parten en Howes (naar alleen-, parallel- en samenspel) die Smith in 1978 voorstelde, komt zichtbaar terug in onderzoek van het laatste decennium. Rende & Killen (1992) voegen de categorieën onbezet-, alleen-, toeschouwend- en parallelspeel samen tot alleenspel. De categorieën associatief- en gecoördineerd spel schalen zij onder samenspel. Parallelspeel wordt als individueel speltype buiten beschouwing gelaten en in de categorie alleenspel opgenomen. Ook Verbeek & De Waal (2001) en Singer & Hännikäinen (2002) maken in hun onderzoek nog maar gebruik van twee categorieën van sociale speltypen.

§1.2.2 Ontwikkelingsverloop van alleen-, parallel- en samenspel

In paragraaf 1.2.1 zijn verschillende categorisatie systemen aan bod gekomen waarmee onderzoekers de ontwikkeling van sociaal spel trachten te beschrijven. De eigen observaties die Parten toentertijd verrichtte, wijzen uit dat parallelspeel het meest voorkomende gedragstype bij kinderen van twee tot vijf jaar was. Verder bleek dat de frequentie van relatief onbetrokken gedrag ten opzichte van groepsgenoten afneemt naarmate kinderen ouder worden, terwijl sociale activiteit aanzienlijk toeneemt (Durkin, 1995). Parten concludeert hieruit dat sociaal spel een continue ontwikkelingsverloop heeft van alleenspel, via parallelspeel, naar samenspel (Berk, 2000).

Parten's klassieke beschrijving van sociale participatie door kinderen wordt sinds de jaren '70 betwist door onderzoek dat kinderen reeds vanaf de zuigelingenleeftijd participeren in spel met groepsgenootjes (Howes, 1980). Daarnaast tonen latere onderzoeken, die de spelcategorieën van Parten (1932) gebruiken om het sociale spel van peuters en kleuters te categoriseren, resultaten die niet overeenkomen met de verdeling van Parten. Onderzoek van Bailey Jr., McWilliam, Ware en Burchinal (1993) naar de invloed van homogene en

heterogene groepsindelingen op sociaal spel⁴ levert significant bewijs dat kinderen van één en twee jaar significant meer tijd spenderen in onbezet-, alleen-, toeschouwend- en parallelspel, terwijl kinderen van drie en vier jaar significant meer tijd besteden aan coöperatief spel (zie: tabel 4). Voor associatief spel werd geen significant verschil gevonden (Bailey Jr., McWilliam, Ware & Burchinal, 1993).

Tabel 4. Gemiddelde tijdpercentages die gespendeerd worden in Parten's sociale spelcategorieën (Bailey Jr., McWilliam, Ware & Burchinal, 1993).

Groep	Sociale spel categorieën					
	Onbezet	Alleen	Toeschouwend	Parallel	Associatief	Coöperatief
Heterogeen	5	30	7	16	22	11
Jong*	7	37	7	18	20	3
Oud*	4	23	6	14	24	19
Homogeen	5	37	9	12	22	9
Jong*	5	43	10	12	18	5
Oud*	5	32	8	12	26	13

* Jong: kinderen van één en twee jaar. Oud: kinderen van drie en vier jaar.

Een tweede studie toont aan dat parallelspel, in tegenstelling tot de resultaten van Parten zelf, het minst voorkomende speltype onder alle leeftijden is en dat kinderen van drie en vier jaar het meeste tijd spendeerden aan niet-sociale activiteiten, terwijl kinderen van vijf en zes jaar het meeste tijd betrokken zijn in coöperatief spel (zie: tabel 5) (Berk, 2000). Bovendien toont onderzoek van Smith (1978) aan dat de meerderheid van het peuterspel zich niet ontwikkelt van alleen, via parallel, naar samenspel. De bruikbaarheid van de 'sociale participatie index' van Parten, waarin parallelspel geschaald wordt als iets wat komt tussen alleenspel en samenspel, valt dus te bezien. Volgens Smith vindt parallelspel namelijk gedurende de gehele peuter- en kleutertijd plaats. Parallelspel zou onder twee- tot vijfjarigen met de leeftijd afnemen, maar niet substantieel.

⁴ Het onderzoek naar de invloed van homogene en heterogene groepsindelingen op sociaal spel toonde geen significante relatie aan tussen de leeftijd en de groepstoewijzing. Ook werd er geen significant hoofdeffect gevonden voor de homogene versus de heterogene groepsindeling op sociale spelcategorieën (Bailey, McWilliam, Ware en Burchinal, 1993).

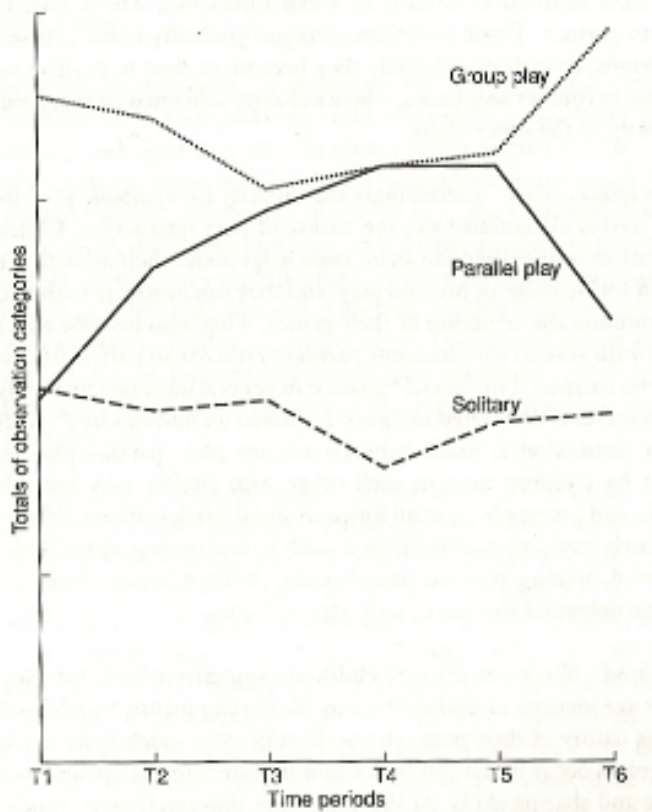
Tabel 5. Veranderingen in Parten's sociale speltypen van peuterspeelzaal tot kleuterschool (Berk, 2000).

Spelsoort	Peuterspeelzaal, 3-4 jaar*	Kleuterschool, 5-6 jaar*
Niet-sociale activiteit	41 %	34%
- Onbezet, toeschouwend spel	(19)	(14)
- Alleen spel	(22)	(20)
Parallel spel	22%	23%
Coöperatief spel	37%	43%

* De percentages voor de 3-4 jarigen zijn gemiddelden van percentages die genoemd worden in twee onderzoeken, de percentages voor de 5-6 jarigen zijn gemiddelden uit dezelfde twee onderzoeken, plus nog een derde onderzoek.

Parallelspel wordt alleen onder tweejarigen of jonge driejarigen als predominant gedrag aangetroffen en in deze omstandigheden gaat het vaak vooraf aan een periode van predominant samenspel (zie: figuur 2). De meeste drie- en vierjarigen verschuiven direct van een periode met voornamelijk alleenspel naar voornamelijk samenspel. Een fase van predominant parallels spel zou een teken kunnen zijn van een jonger of misschien minder vaardig kind. De sociale maturiteit van parallels spel kan dus betwijfeld worden (Smith, 1978). Op grond van al deze resultaten wankelt de conclusie van Parten.

Figuur 2. De ontwikkelingsveranderingen voor drie sociale speltypen bij driejarigen over een periode van negen maanden (Schaffer, 1996).

Bakeman & Brownlee (1980) suggereren dat het parallelle spelgebruik van kinderen vaak strategisch is: kinderen zouden het gezelschap van anderen wensen maar een gebrek hebben aan de sociale vaardigheden om in te breken in een gaande groepsactiviteit en daarom rondhangen op de grenzen van de groep. Zij testten dit door de waarschijnlijkheid te onderzoeken waarmee een kind dat zich in een bepaalde speltoestand bevindt, kort daarna zou overgaan naar een andere speltoestand. Uit de resultaten bleek dat parallel spel vaak gevolgd werd door groepsspel en veel minder vaak werd opgevolgd door alleenspel. Deze bevinding ondersteunt weer de aanname van Parten dat parallelspel een voorbereidende fase voor samenspel is (Durkin, 1995).

Longitudinaal onderzoek door Howes & Matheson (1992) toont aan dat de sociale spelrelaties wel verschijnen in de volgorde die gesuggereerd werd door Parten, maar dat zij geen ontwikkelingssequentie vormen waarbij later verschijnende vormen de voorgaande vormen vervangen. In plaats daarvan bestaan de vormen naast elkaar tijdens de peuter- en kleuterjaren. Verder blijkt uit het onderzoek van Howes & Matheson dat niet-sociale activiteiten, hoewel deze afnemen met leeftijd, bij kinderen van 3- en 4- jaar nog altijd de meest voorkomende activiteit vormen. Zelfs onder kleuters blijft het tot eenderde van het vrije spel van kinderen in beslag nemen. Alleen- en parallelspel blijft vrij stabiel van 3 tot 6 jaar. Beide categorieën nemen samen net zoveel speltijd van het kind voor hun rekening als hoog sociale, coöperatieve interactie. Sociale ontwikkeling tijdens de peuter- en kleuterjaren blijkt dus niet louter een kwestie van het elimineren van niet-sociale en gedeeltelijk sociale activiteiten uit het gedragsrepertoire van het kind (Berk, 2000).

De schalen van Parten en Howes komen overeen voor wat betreft het continue ontwikkelingsverloop van sociaal spel dat ermee gesuggereerd wordt. In tegenstelling tot Parten's 'Index van sociale participatie' toont Howes' onderzoek aan dat de ontwikkeling van sociaal spel geen significante relatie heeft met leeftijd, maar dat deze ontwikkeling gerelateerd is aan de mate van ervaring met groepsgenootjes. Kinderen die veel ervaring hadden met groepsgenootjes (7 maanden of meer) toonden significante voorkeur voor niveau 4- en 5-spel, terwijl kinderen die weinig ervaring hadden met groepsgenootjes (1-6 maanden) significant meer niveau 1-spel lieten zien (Howes, 1980).

Omdat onderzoeken door hun verscheidenheid aan resultaten en daarmee gepaard gaande conclusies een troebel beeld geven van het verband tussen leeftijd, ervaring in het spelen met leeftijdsgenootjes en sociale spelcategorieën, rijst de vraag: of er mogelijk andere variabelen zijn die interveniëren? Te denken valt aan de invloed van cultuur (Singer & De Haan, 2006), van de sociale sfeer op de groep (Niffenegger & Willer, 1998), van de verzorgers (Niffenegger & Willer, 1998; Buysse, Davis Goldman & Skinner, 2003), van aanwezig spelmateriaal (Ivory & McCollum, 1999) en bijvoorbeeld de (on)bekendheid van proefpersonen (Bailey Jr., McWilliam, Ware & Burchinal, 1993). Wat gesteld kan worden is

dat zowel de kwantiteit als de kwaliteit van de interacties tussen leeftijdsgenootjes aanzienlijk veranderen naarmate kinderen steeds zelfbewuster, effectiever in de communicatie en beter in het begrijpen van gedachten en gevoelens van anderen worden (Berk, 2000). Onduidelijk is nog onder invloed van welke precieze factoren en op welke manier de verandering plaatsvindt, maar duidelijk is dat de frequentie van sociaal spel tussen leeftijdsgenootjes toeneemt naarmate kinderen ouder worden.

§1.3 Conflicten tussen jonge kinderen

Interacties tussen kinderen zijn over het algemeen vaker vriendelijk dan onvriendelijk (Durkin, 1995). Tijdens interacties met leeftijdsgenoten worden belangrijke sociale vaardigheden verworven en één daarvan is de mogelijkheid tot het vriendschappelijk oplossen van geschilpunten (Laursen, Finkelstein & Townsend Betts, 2001). Volgens de veelgebruikte definitie van Hay (1984) is er sprake van een conflict wanneer *“Kind A iets zegt of doet waartegen kind B protesteert. De actie van kind A kan hier al dan niet bedoeld zijn om de tegenstander kwaad te doen”* (Shantz, 1987).

Omdat leeftijdsgenootjes gelijke tegenstanders zijn, vormen conflicten tussen kinderen en hun leeftijdsgenootjes een unieke en kritieke uitdaging tot ontwikkeling (Hartup & Moore, 1990; Verbeek, Hartup & Collins, 2000). Piaget (1896-1980) nam aan dat discussies en onenigheden tussen leeftijdsgenootjes kinderen voorzien van informatie die een staat van disequilibrium opwekt en daardoor cognitieve ontwikkeling kunnen veroorzaken (Siegler & Wagner Alibali, 2005). Omdat conflicten tussen leeftijdsgenoten kinderen de mogelijkheid bieden te onderhandelen, kan kennis geproduceerd worden door middel van het sluiten van compromissen in plaats van door meegaandheid (Hartup & Moore, 1990). Conflictoplossingen vormen een geraamte waarin kinderen kennis verwerven over eigendom (Verbeek, Hartup & Collins, 2000) en principes van rechtvaardigheid, de regulatie van beïnvloeding leren beheersen, hun persoonlijke autonomie definiëren (Laursen, Finkelstein & Townsend Betts, 2001) en kennis over sociale relaties opdoen (Verbeek, Hartup & Collins, 2000). Conflicten zijn vooral van vitaal belang voor de sociale ontwikkeling, omdat ze kinderen in staat stellen hun onderlinge verschillen in perspectieven, wensen en doelen bloot te leggen, deze daarna weg te nemen en zo gezamenlijk te werken aan verzoening (Durkin, 1995). Een tekort aan vaardigheden van conflicthantering geeft het risico tot onaangepastheid en sociale afwijzing (Laursen, Finkelstein & Townsend Betts, 2001).

Ontwikkelingspsychologisch onderzoek naar conflicten richt zich voornamelijk op duidelijk van elkaar onderscheiden episodes die conceptueel (naar begrip) kunnen worden onderverdeeld in vier opeenvolgende fases: de aanleiding tot, de hantering en de onmiddellijke uitkomst van een conflict én de gebeurtenis na een conflict (Verbeek, Hartup & Collins, 2000). Wat er in de literatuur bekend is over de aanleiding tot conflicten wordt

besproken in §1.3.1. Daarnaast komen in deze paragraaf ook andere belangrijke kenmerken van conflicten, zoals de frequentie, de duur en de ernst, aan bod. In §1.3.2 wordt de hantering, de onmiddellijke uitkomst van een conflict én de gebeurtenis na een conflict besproken.

§1.3.1 De aanleiding tot conflicten én de frequentie, de duur en de ernst van conflicten.

Het grootste percentage conflicten tijdens de peuter- en kleuterleeftijd heeft te maken met het bezit en gebruik van voorwerpen. Pogingen om een object af te pakken leiden niet altijd tot conflicten, de mate waarin dit gebeurt, varieert onder verschillende factoren (Shantz, 1987). Te denken valt aan de leeftijd van de opponenten, de (on)bekendheid/vriendschap tussen de opponenten of de variatie/hoeveelheid speelgoed dat aanwezig is. Uit onderzoek van Caplan, Vespo, Pedersen & Hay (1991) onder één- en tweejarigen blijkt dat er geen verband is tussen de schaarsheid of overvloedige aanwezigheid van speelgoed en de frequentie van het aantal conflicten. De afwezigheid van kopieën van speelgoed wordt wel geassocieerd met een toename aan conflicten (Caplan, Vespo, Pedersen en Hay, 1991; Verbeek, Hartup & Collins, 2000). Andere onderwerpen die aanleiding tot een conflict kunnen zijn: het overtreden van gebruikelijke of morele regels, het handelen of juist gebrek aan handelen van een ander kind, sociale opdringerigheid, ideeën, feiten en geloven (Shantz, 1987).

Het ontwikkelingsverloop geeft aan dat kinderen naarmate zij ouder worden steeds minder conflicten hebben over hun materiële omgeving (zijnde objecten en ruimte) en steeds meer conflicten hebben over de controle van hun sociale omgeving. Een conflict kan gekenmerkt worden door meer dan één onderwerp. Ook kan een conflict voor omstanders over een bepaald onderwerp lijken te gaan, terwijl het conflict daadwerkelijk ergens anders om speelt (Shantz, 1987). Zo geven kinderen soms aanleiding tot een conflict door speelgoed van een ander af te pakken, terwijl zij zelf gemakkelijk toegang hebben tot duplicaat speelgoed. Dit duidt op een wisselwerking tussen individuele en sociale motieven; de aantrekkelijkheid van een stuk speelgoed wordt simpelweg verhoogd doordat een ander kind het aangeraakt heeft (Caplan, Vespo, Pedersen en Hay, 1991; Verbeek, Hartup & Collins, 2000). Daarnaast kan het gebeuren dat het onderwerp gedurende een conflictepisode verandert. Als een conflict aanvangt over objectbezit en één van de kinderen in de loop van het conflict het andere kind fysiek aanvalt, kan het doel van objectbezit overgaan in vergelding van de fysieke agressie (Shantz, 1987).

Hay (1984) schatte de frequentie waarop jonge kinderen conflicten hebben door onderzoek te doen naar tien gepubliceerde observatiestudies gedurende 50 jaar en in drie landen. De gemiddelde leeftijd van kinderen in de groepen varieerde van 18,4 tot 62

maanden. In de groepen die geobserveerd werden door middel van brandpunt individuele verzameling⁵ lag het gemiddelde aantal conflicten op acht per uur. Hay vond dat de gemiddelde leeftijd niet substantieel gerelateerd was aan het gemiddelde aantal conflicten per uur. Echter, omdat Hay (1984) een liberaal (mild) criterium handhaafde voor de definitie van een 'conflict', moeten de resultaten uit dit onderzoek gezien worden als een benadering van het aantal gemiddelde conflicten per uur (Shantz, 1987).

In het onderzoek van Hay (1984) was de gemiddelde duur van conflicten over verschillende studies 24 seconden. Hoe het begin en eind van een conflict gedefinieerd wordt, beïnvloedt deze data natuurlijk. Houseman (1972) vond bijvoorbeeld dat de gemiddelde duur van een conflict 12 seconden was, maar dat sommige conflicten worden hervat na een korte onderbreking. Met andere woorden: de strijd wordt opnieuw aangeboden. Wanneer deze hervatte conflicten werden opgeteld, was de gemiddelde conflictduur (*episodes*) 31 seconden (Shantz, 1987).

Conflicten tussen kinderen en hun leeftijdsgenootjes leiden slechts zelden tot intens vijandige confrontaties; korte weigeringen, ontkenningen en opposities die kinderen zelf oplossen zijn in de meerderheid (Berk, 2000). Singer en Hännikäinen (2002) onderscheiden in hun onderzoek op basis van 40 uur vrij spel van 26 Nederlandse en 3 Finse twee- en driejarigen drie soorten conflicten: (1) 'pechjes', waarbij de reactor eenmalig protesteert tegen de actie van een initiator het conflict daarmee beëindigt; (2) 'meningsverschillen', wanneer de reactor enige tijd volhard in zijn of haar verzet tegen de actie van een initiator, totdat één van beiden opgeeft, toegeeft óf er een compromis wordt gesloten; en (3) 'Ruzies', waarbij kinderen sterke emoties (zoals huilen of boosheid) laten zien die er op duiden dat voor één of beide kinderen de grens van het toelaatbare is overschreden. Uit het onderzoek van Singer en Hännikäinen (2002) blijkt dat ruzies in de minderheid zijn, slechts 21% van de conflictepisodes ontwikkelen zich tot het niveau van een ruzie (Singer en Hännikäinen, 2002).

§1.3.2 De hantering, de onmiddellijke uitkomst van een conflict en de gebeurtenis na een conflict

Conflicthantering refereert naar strategieën die kinderen gebruiken om een conflict te laten beëindigen (Verbeek, Hartup & Collins, 2000). In de ontwikkelingspsychologie zijn verschillende systemen gebruikt om deze strategieën te categoriseren. Verbeek, Hartup & Collins (2000) maken onderscheid tussen eenzijdige en tweezijdige conflicthantering. Eenzijdige conflicthantering wordt gekenmerkt door een gebrek aan inachtneming van het perspectief en de wensen van de opponent, hetgeen zich uit in: vastberadenheid, laten

⁵ Brandpunt individuele verzameling: elk kind in de groep wordt in een willekeurige volgorde een specifieke tijdsduur geobserveerd.

gelden van macht, dwanggebruik, driftbuien, ondergeschiktheid en vermijding. Tegengesteld wordt tweezijdige conflicthantering vaak gekenmerkt door gezamenlijk perspectief nemen en het in elkaar sluiten van oppositionele doelen en verwachtingen. Dit uit zich in: rechtvaardiging, onderhandeling, samenwerking, compromittering, het verbreken van contact en verzoening (Verbeek, Hartup & Collins, 2000).

Laursen, Finkelstein & Townsend Betts (2001) onderscheiden in hun meta-analytische benadering gebaseerd op 31 studies drie verschillende categorieën van conflicthantering: dwanggebruik, onderhandeling en verbreking van het contact (Laursen, Finkelstein & Townsend Betts, 2001). Dwanggebruik is vergelijkbaar met wat Verbeek, Hartup & Collins (2000) eenzijdige conflicthantering noemen. Deze categorie beschrijft het proces waarbij één van de opponenten zich onderwerpt of capituleert aan de eisen van de ander. Assertieve tactieken omvatten bevelen, ontkenningen en fysieke of verbale agressie. De categorie onderhandeling van Laursen, Finkelstein & Townsend Betts (2001) komt overeen met tweezijdige conflicthantering van Verbeek, Hartup & Collins (2000), deze categorie beschrijft compromittering, waarbij beide partijen concessies doen. Het vinden van het midden tussen twee tegenstrijdige belangen houdt delen, beurt-nemen of dingen uitpraten in. De laatste categorie van Laursen, Finkelstein & Townsend Betts (2001), het verbreken van contact, beschrijft het beëindigen van een conflict zonder dat er een oplossing is bereikt. Niet-beslissende oplossingen reflecteren volgens Laursen, Finkelstein & Townsend Betts (2001) terugtrekking (het afbreken van de discussie of het verlaten van het 'slagveld'), een strategie die door Verbeek, Hartup & Collins (2000) onder de noemer eenzijdige conflicthantering valt. Ook gelijkspel (het veranderen van onderwerp of van activiteit) valt bij Laursen, Finkelstein & Townsend Betts (2001) onder de categorie verbreken van contact, terwijl het bij Verbeek, Hartup & Collins (2000) onder tweezijdige conflicthantering wordt geschaald.

In de meta-analyse van Laursen, Finkelstein & Townsend Betts (2001) wordt aangetoond dat onder kinderen van twee tot tien jaar dwanggebruik de meest gebruikte conflictstrategie is, gevolgd door onderhandeling en als laatste verbreking van het contact (Laursen, Finkelstein & Townsend Betts, 2001). Naarmate kinderen de adolescentie en volwassenheid bereiken neemt dwanggebruik af terwijl onderhandeling én het verbreken van contact toenemen. Dat dwanggebruik plaatsmaakt voor onderhandeling was in de literatuur reeds bekend. De nieuw ontdekte toename van contactverbreking die parallel plaatsvindt, suggereert dat het weglopen van een conflict tevens deel uit maakt van de ontwikkeling van conflicthanteringvaardigheden (Laursen, Finkelstein & Townsend Betts, 2001).

Over het algemeen geldt dat kinderen naarmate zij ouder worden, meer geneigd zijn om conflicten op te lossen door middel van pro-sociale conflicthanteringstrategieën. De

manier waarop dit gebeurt en de timing hiervan blijven ongespecificeerd (Caplan, Vespo, Pedersen & Hay, 1991; Laursen, Finkelstein & Townsend Betts, 2001).

De onmiddellijke uitkomst van een conflict wordt algemeen geclassificeerd in twee hoofdcategorieën: distributieve en variabele conflictuitkomsten. Een distributieve uitkomst omvat situaties waarbij het gewin van het ene kind verlies voor het andere kind betekent. Een variabele uitkomst refereert aan situaties waarin beide kinderen óf winst óf verlies boeken door de ontknoping. Een variant op deze uitkomst is de integratieve uitkomst waarbij een gedeelde interesse voor sociale interactie de basis vormt voor een wederzijds heilzame uitkomst. Twee kinderen zouden bijvoorbeeld eenzelfde belang in een bepaalde interactie kunnen hebben en daarom toestemmen hun verschillen te overwinnen teneinde een wederzijds belonende interactie aan te kunnen knopen. Het zou ook kunnen dat twee kinderen reeds een lange termijn investering in een gevestigde relatie delen en hun punten van verschil verzoenen teneinde de integriteit van hun relatie te bewaren (Verbeek, Hartup & Collins, 2000).

Uit onderzoek van Caplan, Vespo, Pedersen & Hay (1991) blijkt dat meer dan de helft van de conflicten onder onbekende één en tweejarigen plaatsvindt gedurende positieve sociale interactie. Van de conflicten werd 52% voorafgegaan of gevolgd door expliciet coöperatief gebruik van speelgoed of genegenheidvertoon. In 31% van de conflicten vond er onmiddellijk daarna vredige interactie plaats (Caplan, Vespo, Pedersen & Hay, 1991). De meeste conflicten eindigen in dezelfde compositie als dat zij beginnen. Kinderen die alleen spelen vóór aanvang van een conflict zullen na afloop van het conflict vrijwel zeker alleen verder spelen. Kinderen die vóór aanvang van een conflict samenspelen zullen na afloop van het conflict hoogstwaarschijnlijk samen verder spelen (De Waal, 2000b; Verbeek, Hartup & Collins, 2000; Verbeek & De Waal, 2001; Singer & Hännikäinen, 2002).

De uitkomst van een conflict kan verzacht worden door interventies van een derde partij tijdens of na het conflict (Das, 2000). Een bemiddelaar wordt gedefinieerd als "*iemand die een conflict tussen twee of meer kinderen probeert op te lossen door gedeeld vertrouwen en begrip te koesteren en door dingen te vinden waarover zij het eens zijn*" (Singer & Hännikäinen, 2002). Interventie door een leeftijdsgenootje kan twee vormen aan nemen: bemiddelen óf partijtrekken. Interventie in de vorm van bemiddelen komt sporadisch voor, maar lijkt wel effectief te zijn (Butovskaya, Verbeek, Ljungberg & Lunardi (2000). Er is overeenstemming dat volwassenen kinderen moeten helpen bij het oplossen van hun conflicten. Wanneer de veiligheid of morele waarden in het geding zijn, moeten volwassenen conflicten tussen kinderen direct beëindigen. Maar wanneer volwassenen voornamelijk hun macht over kinderen zouden gebruiken, beperken zij daarmee de mogelijkheden van kinderen om vaardigheden te ontwikkelen waarmee ze hun conflicten zelf -zonder externe assistentie- kunnen oplossen. Volwassenen zouden hun macht voor en met de kinderen

moeten gebruiken en daarmee de ontwikkeling van 'gedeelde machtsstrategieën' bevorderen: verduidelijking vragen, perspectief nemen, compromitteren, onderhandeling en het herstellen van de relatie na een conflict. In hun onderzoek naar de rol van de leidster in territoriale conflicten van twee- en drie jarigen onderscheiden Singer en Hännikäinen (2002) drie typen leidsterinterventie: (1) 'Leidstergerichte bemiddeling', een conflictstrategie waarbij al het initiatief van de leidster komt en de leidster daardoor het conflict voor de kinderen probeert op te lossen; (2) 'kindgerichte bemiddeling', een conflictstrategie waarbij de leidster de kinderen een actieve rol geeft in het conflict; en (3) 'macht strategie', waarbij een leidster haar eigen agenda volgt door de orde te herstellen zonder te proberen een oplossing te vinden die voor beide partijen acceptabel is of zonder de relatie tussen de kinderen te herstellen. Eerder werd gesteld dat de meeste conflicten in dezelfde compositie eindigen als dat zij beginnen. Het onderzoek van Singer en Hännikäinen (2002) toont aan dat bij leidsterinterventie de meeste verschuivingen die plaatsvinden veranderingen zijn van alleenspel naar samenspel. Verschuivingen van samenspel naar alleenspel vond alleen plaats in gevallen waarin er gebruik wordt gemaakt van de 'macht strategie' of waarin er geen sprake is van leidsterinterventie (Singer & Hännikäinen, 2002). Het weinige systematische onderzoek dat gedaan is suggereert dat interventie van een volwassene bij conflicten tussen jonge kinderen uit dezelfde leeftijdsgroep moet aansluiten bij het causale domein (moreel of sociaal) van het conflict en daarnaast moet aansluiten bij de leeftijd en vaardigheden van de kinderen. Bayer en anderen (1995) tonen aan dat de interventie van volwassenen het meest effectief is wanneer het aansluit bij de 'zone van naaste ontwikkeling' (Vygotsky, 1978), dat wil zeggen: tussen de grens die bepaald wordt door de leeftijdsafhankelijke vaardigheden van het kind en de uitkomst die het zou kunnen bereiken met de hulp van een volwassene (Verbeek, Hartup & Collins, 2000). Hoewel interventie van een leeftijdsgenootje of een volwassene het vredesluit van kinderen positief zou kunnen beïnvloeden, varieert de mate waarin het voorkomt en succesvol is als een functie van situationele factoren (Butovskaya, Verbeek, Ljungberg & Lunardi, 2000).

In paragraaf 1.1 over het Relationele Model werd gesproken over *verzoening* bij primaten en volwassenen. *Verzoening* staat voor de vriendelijke hereniging tussen eerdere opponenten snel na een (agressief) conflict (Aureli & De Waal, 2000). Interactie tussen opponenten die zich verder uitstrekt dan de onmiddellijke uitkomst van een conflict wordt grotendeels genegeerd in de ontwikkelingspsychologische literatuur. Tot voor kort wisten we weinig over óf en hoe kinderen een geschil na contactverbreking met enige vertraging nog kunnen bijleggen (Verbeek, Hartup & Collins, 2000). Recent crosscultureel onderzoek toont aan dat jonge kinderen een significant percentage van distributieve conflictuitkomsten, na een afkoelperiode van een paar minuten, omvormen naar integratieve uitkomsten (Butovskaya, Verbeek, Ljungberg & Lunardi (2000). Conform het Relationele Model maken

kleuters gebruik van verzoening in de vorm van vriendschappelijke hereniging na een conflict, meestal binnen 5 minuten nadat de opponenten uiteen zijn gegaan (Verbeek & De Waal, 2001). Daarnaast blijkt dat kinderen reeds tijdens een conflict verzoeningsgezind gedrag vertonen. Verzoeningsgedrag bij kinderen kan de vorm aannemen van vriendelijke interacties als handjes vasthouden, elkaar omhelzen en kussen. Daarnaast kunnen kinderen prosociale handelingen als helpen of delen tonen óf simpelweg het gezamenlijke spel hervatten. Kinderen kunnen ook verbaal verzoenen door het doen van coöperatieve voorstellen, het aanbieden van excuses, aanbieden te helpen of te delen en het doen van symbolische offers (Cords & Aureli, 2000; Verbeek & De Waal, 2001). In sommige culturen worden onder kinderen zelfs geritualiseerde 'vredesrijmpjes' gebruikt (Butovskaya, Verbeek, Ljungberg & Lunardi, 2000). Bij kinderen is het gebruik van agressie negatief geassocieerd met de kans op 'vrede sluiten' direct tijdens het conflict, maar er is geen verband tussen het gebruik van agressie en vriendelijke hereniging na een conflict. Een korte scheiding tussen opponenten zorgt waarschijnlijk voor de kalmering en de vernieuwing van de behoefte aan vriendschappelijke interactie (Verbeek & De Waal, 2001). Het spreekwoord 'zachte heelmeesters maken stinkende wonden' gaat niet op voor conflicthantering: wanneer er tijdens óf kort na een conflict gebruik gemaakt wordt van verzoeningsgedrag, onderhandeling, het verbreken van contact en andere 'zachte' strategieën, zijn kinderen meer geneigd om vervolgens een vriendelijke interactie te onderhouden. Dit patroon suggereert dat verzoeningsgedrag van kinderen tolerantie herstelt en sociale relaties in stand houdt, zoals dit ook bij primaten en volwassenen gebeurt (Caplan, Vespo, Pedersen & Hay, 1991; Cords & Aureli, 2000; Verbeek, Hartup & Collins, 2000; Verbeek & De Waal, 2001).

§1.4 Het verband tussen de sociale spelrelatie en conflicten.

Rende & Killen (1992) deden onderzoek naar de sociale antecedenten van conflicten tussen kleuters met een gemiddelde leeftijd van 4 jaar en 7 maanden. Hun onderzoek toont aan dat de meerderheid van de conflicten tussen kinderen die niet samen spelen gaan over de verdeling van objecten terwijl kinderen die samenspelen conflicten hebben over een grotere variatie aan onderwerpen. De aanleiding tot conflicten tussen kinderen die samenspelen is gelijk verdeeld over het bezit van objecten en het gebruik van ruimte of regels voor activiteiten, zoals: inbreuk doen op spelterrein, elkaar verbaal of fysiek lastig vallen/pijn doen of het overtreden van sociale regels (Rende & Killen, 1992).

Het onderzoek van Rende & Killen (1992) toont aan dat de kans dat kinderen in conflict met elkaar komen kleiner is voor kleuters die samen spelen, dan voor kleuters die niet met elkaar spelen (Rende & Killen, 1992).

In hun onderzoek naar de sociale antecedenten van conflicten onder kleuters maakten Rende & Killen (1992) een onderscheid tussen drie mogelijke strategieën wat betreft de sociale spelrelatie na afloop van het conflict: 'de overtreder negeert het protest van de opponent', 'de overtreder beantwoordt het protest van de opponent' en 'actieve oplossing'. Bij kinderen die niet samenspelen is de meest voorkomende uitkomst van een conflict dat de overtreder het protest van de opponent negeert. Bij kinderen die wel samenspelen komt actieve oplossing het meest frequent voor (Rende & Killen, 1992).

Onderzoek door Verbeek & De Waal (2001) naar vredesluiten onder kleuters toont aan dat, wanneer er gecontroleerd wordt op significante correlaties van vredesluiten (zoals vriendschap), de sociale spelrelatie één van de meest belangrijke voorspellers van gezamenlijke conflictuitkomsten én vredesluiten over het algemeen is (Verbeek & De Waal, 2001).

HOOFDSTUK 2 - ONDERZOEKSMETHODEN

§ 2.1 Doelstelling en vraagstelling

Het huidige onderzoek maakt deel uit van het onderzoeksproject 'Culturele perspectieven op conflicten onder leeftijdsgenootjes in multiculturele Nederlandse kindercentra' door Singer & De Haan (2006). Dit onderzoeksproject had als doel inzicht te verwerven in de manier waarop jonge kinderen binnen de multiculturele context van kindercentra zélf hun conflicten oplossen tijdens vrij spel, de verschillende manieren waarop leidsters al dan niet behulpzaam zijn bij het vinden van oplossingen die voor alle betrokken kinderen bevredigend zijn en de opvattingen van leidsters en ouders over conflicten tussen jonge kinderen. In het onderzoek van Singer & De Haan (2006) lag de nadruk vooral op het vinden van eventuele culturele verschillen op deze gebieden.

Het huidige onderzoek richt zich op het thema: 'De verband tussen de sociale spelrelatie en conflictstrategieën'. Inzicht in de relatie tussen samenspel en conflicthantering is zowel van wetenschappelijk als van maatschappelijk belang. De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek ligt verscholen in de hoop, bestaande theorieën over samenspel en conflicthantering aan te kunnen vullen met nieuwe kennis. De maatschappelijke relevantie van dit onderzoek zal vorm krijgen door ouders en leidsters meer inzicht te bieden in samenspel en conflicten tussen jonge kinderen.

Het doel van het onderzoek is meer inzicht te verschaffen in de mate van toepasbaarheid van het Relationele Model (De Waal, 2000a/b) op conflictmanagement onder jonge kinderen. De vraagstelling luidt als volgt: "Welk verband bestaat er tussen de sociale spelrelatie waarin kinderen (2-3 jaar) zich bevinden en de conflicten die zij hebben?".

§ 2.2 Onderzoeksvragen

Met betrekking tot het Relationele Model van De Waal (2000a/b) worden onder groepen van twee en drie jarigen in kindercentra de volgende vragen onderzocht:

- 1) Is er een verband tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten en de aanleidingen van conflicten?
- 2) Is er een verband tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten en de sociale spelrelatie na afloop van conflicten?
- 3) Is er een verband tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten en de conflictstrategieën die kinderen hanteren?
- 4) Is er een verband tussen de gebruikte conflictstrategieën en de sociale spelrelatie na afloop van conflicten?
- 5) Is er een verband tussen de eventuele interventiestrategieën van leidsters en sociale spelrelatie na afloop van conflicten?

- 6) Is er een verband tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten en de strategieën van eventuele interventie die leidsters gebruiken?

§ 2.3 Hypothesen

Het verband tussen de sociale spelrelatie waarin kinderen (2-3 jaar) zich bevinden en de conflicten die zij hebben, zal worden getoetst aan de hand van de volgende hypothesen:

- 1) Kinderen die samenspelen zullen meer verschillende aanleidingen tot conflicten hebben dan kinderen die niet samenspelen; bij deze laatste groep zal de aanleiding tot conflicten meestal het onderwerp 'object' betreffen (Rende & Killen, 1992).
- 2) De relatie die kinderen van twee en drie jaar vóór aanvang van een conflict met elkaar hebben, zal in hoge mate hetzelfde zijn als de relatie die kinderen na afloop van een conflict met elkaar hebben (De Waal, 2000b; Verbeek, Hartup & Collins, 2000; Verbeek & De Haan, 2001; Singer & Hännikäinen, 2002).
- 3) Kinderen die voor aanvang van het conflict samenspelen gebruiken meer actieve en pro-sociale conflictoplossingstrategieën dan kinderen die niet samen spelen (Rende & Killen, 1992).
- 4) Kinderen die tijdens of snel na afloop van een conflict verzoenende handelingen gebruiken, hebben een grotere kans op een gezamenlijke conflictuitkomst (Cords & Aureli, 2000; Verbeek & De Waal, 2001).
- 5) Veranderingen van alleenspel naar samenspel vinden enkel plaats in het geval van bemiddelende interventiestrategieën van leidsters. Veranderingen van samenspel naar alleenspel komen enkel voor wanneer er geen interventie plaatsvindt of wanneer gebruik wordt gemaakt van de 'machtsstrategie' (Singer & Hännikäinen, 2002).
- 6) Omdat dit een exploratieve onderzoeksvraag is, is er geen hypothese opgesteld.

§ 2.4 Steekproef

Het onderzoek richt zich op kinderen van twee en drie jaar met verschillende etnische achtergronden in de multiculturele setting van 28 peuterspeelzalen en kinderdagverblijven in grote steden. Van de leidsters heeft ongeveer tweederde een Nederlandse achtergrond, daarnaast zijn er leidsters met een Antilliaanse, Marokkaanse of andere etnische achtergrond. Alle 28 deelnemende kindercentra voldoen minimaal aan algemene kwaliteitscriteria, qua ruimte, leiding en faciliteiten. Van de instellingen werden gegevens verzameld over de instellingen zelf, de groepen, de leidsters en de gezinnen.

In het onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen doelkinderen (de kinderen die door middel van gerichte filmopnames persoonlijk gevolgd worden tijdens het vrij spel) en randkinderen (kinderen waarmee het doelkind interactie voert, maar die niet specifiek

gevolgd worden). Van deze laatste groep zijn achtergrondvariabelen als leeftijd, sekse en etniciteit bekend.

De doelkinderen voldoen aan twee criteria: (1) de kinderen behoren tot één van de volgende culturele groepen: zij zijn autochtone Nederlander danwel allochtone Nederlander met een Antilliaanse of Marokkaanse afkomst. Voor de Marokkaanse en Antilliaanse kinderen geldt dat beide ouders zelf of de grootouders afkomstig moeten zijn uit de Antillen of Marokko; en (2) in de groep van het kind zit minimaal één ander kind dat tot dezelfde etnische groep behoort en maximaal 40% van de kinderen is allochtoon. Er zijn 96 doelkinderen van twee en drie jaar oud betrokken bij het onderzoek, waarvan 49 jongens (51%) en 47 meisjes (49%). De doelkinderen zijn ongeveer gelijk verdeeld over leeftijd, sekse en de drie verschillende nationaliteiten (zie: tabel 6).

Tabel 6. Een overzicht van de gebruikte steekproef.

	Antilliaans N=32		Marokkaans N=32		Nederlands N=32		Totaal N=96	
	Jongens N=17	Meisjes N=15	Jongens N=16	Meisjes N=16	Jongens N=16	Meisjes N=16	Jongens N=49	Meisjes N=47
24 tot 36 maanden (N=47)	N=9	N=6	N=8	N=8	N=8	N=8	N=25	N=22
36 tot 48 maanden (N=49)	N=8	N=9	N=8	N=8	N=8	N=8	N=24	N=25

N = aantal kinderen per (sub)groep

§ 2.5 Dataverzameling

Voor de dataverzameling is gebruik gemaakt van video- met audio-opnamen van kinderen tijdens het vrij spelen in de binnen (of soms buiten) situatie. ‘Vrij spel’ werd gedefinieerd als ‘een situatie waarin kinderen vrije keuze in activiteiten en handelingen hebben, al dan niet onder begeleiding van een leidster’ (Van Hoogdalem, Singer, Bekkema & Sterck, in press). Activiteiten die tot vrij spel werden gerekend waren activiteiten die kinderen zelfstandig uitvoerden en activiteiten in kleine groepjes van kinderen die begeleid werden door een leidster, zoals bijvoorbeeld: voorlezen, leidsters die meespeelden of leidsters die materiaal klaarlegden voor de kinderen en uitlegden wat kinderen er mee konden doen. Ook individuele begeleiding van een kind in de context van ‘spel naar vrije keuze’ werd tot vrij spel gerekend. Activiteiten die niet tot het vrij spel werden gerekend waren het eten en drinken, gezamenlijke activiteiten met de gehele groep zoals bijvoorbeeld zingen of knutselen. Ook een toiletbezoek of het verschonen van luiers en/of kleding werd niet tot het vrij spel gerekend.

Tijdens de dataverzameling van de kinderen waren steeds twee onderzoekers aanwezig. Één van de onderzoekers maakte de video- en audio-opnamen van het doelkind en de andere onderzoeker maakte ondertussen een schriftelijke observatie en verzamelde tevens persoonlijke gegevens van het doelkind, de aanwezige leidsters en kinderen van de groep.

Om de conversaties die de kinderen onderling hadden te kunnen verstaan, kregen de doelkinderen een leuke kinderrugzak om met daarin een audiozender. In enkele gevallen weigerde het doelkind om het rugzakje om te doen, dit werd dan opgelost door het rugzakje om te doen bij een speelkameraadje van het kind of door het zendertje in de buurt te houden van het doelkind. In sommige gevallen is hierdoor echter de kwaliteit van het geluid achteruit gegaan.

Per doelkind werden er twee opnamen van een half uur gemaakt op twee verschillende dagen. Uit deze opnamen werden de conflicten geselecteerd. Als definitie voor het begrip 'conflict' wordt de definitie van Hay (1984) aangehouden: *'Er is sprake van een conflict wanneer kind A iets zegt of doet waartegen kind B protesteert. De actie van kind A kan al dan niet bedoeld zijn om de tegenstander kwaad te doen'* (Shantz, 1987). In totaal levert dit 96 uur video- met audio-opnamen op met in totaal 1144 conflictepisodes. Deze conflictepisodes vormen het databestand dat in dit onderzoek geanalyseerd zal worden (zie: tabel 7). Analyse door middel van T-tests gaf geen significant verschil aan voor het aantal conflicten per kind, wat betreft leeftijd, sekse of culturele achtergrond.

§ 2.6 Dataverwerking

De conflictepisodes op de beeldopnames zijn opgespoord en daarna geanalyseerd met behulp van CHILDES (voor de verbale en non-verbale handelingen) (Mc Whinney, 2000).

Bij de analyses van het gedrag van de leidsters en kinderen is gebruik gemaakt van het categorieënsysteem dat is ontwikkeld door Singer en De Haan (2002). Het taalgebruik van de leidsters en kinderen is geanalyseerd met behulp van het categorieënsysteem dat is ontwikkeld door De Haan (1997). Er werd hierbij gekeken naar:

- De sociale spelrelatie voor aanvang en na afloop van een conflict: alleen- of samenspel. Er is sprake van 'alleenspel' wanneer kinderen met verschillend of hetzelfde materiaal spelen en geen interactie met elkaar hebben. Er is sprake van 'samenspel' wanneer kinderen met hetzelfde materiaal spelen en wederkerige interactie met elkaar hebben. Er kan sprake zijn van een gezamenlijk speldoel, maar dit is geen voorwaarde (Singer & De Haan, 2006).
- De aanleiding(en) tot het conflict: actie, object, toetreding, spel, anders. Conflicten met als aanleiding 'actie' gaan over het ongewenste handelen of juist het gebrek aan handelen van een ander kind. Conflicten met als aanleiding 'object' gaan over het (willen) hebben van voorwerpen. Conflicten met als aanleiding 'toetreding' gaan over het

(willen/mogen) meespelen. Conflicten met als aanleiding 'spel' gaan over botsende spelideeën. Conflicten met als aanleiding 'anders' hebben een ander onderwerp dan actie, object, toetreding of spel. Meerdere onderwerpen kunnen tegelijkertijd aanleiding tot een conflict vormen (Rourou, Singer, Bekkema & De Haan, 2006; Singer & De Haan, 2006).

- De strategieën van conflicthantering: wil opleggend, oplossend/verzoenend, aftastend of hulp/steun zoekend. In een conflict kunnen meerdere strategieën naast elkaar gehanteerd worden. Zie bijlage 1 voor een gedetailleerde beschrijving van strategieën van conflicthantering.
- De interventiestrategieën van leidsters: geen interventie, macht strategie, leidstergerichte bemiddeling of kindgerichte bemiddeling. Er is sprake van 'geen interventie' wanneer de aanwezige leidster(s) geen handelingen verricht(en) om het conflict tussen twee kinderen te doen beëindigen. Er is sprake van de 'macht strategie' wanneer een leidster haar eigen agenda volgt door de orde te herstellen zonder te proberen een oplossing te vinden die voor beide partijen acceptabel is of zonder de relatie tussen de kinderen te proberen herstellen. Er is sprake van een 'leidstergerichte bemiddelingsstrategie' wanneer al het initiatief van de leidster komt en de leidster daardoor het conflict voor de kinderen probeert op te lossen. Er is sprake van een 'kindgerichte bemiddelingsstrategie' wanneer de leidster de kinderen een actieve rol geeft bij het oplossen van het conflict (Rourou, Singer, Bekkema & De Haan, 2006).

Het huidige onderzoek draait primair om de sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten en de effecten hiervan op het verloop van conflicten. Dit effect wordt gecontroleerd voor de dyadekenmerken waarvan bekend is dat deze van invloed kunnen zijn: leeftijd (Durking, 1995; Berk, 2000), sekse en etniciteit (Rourou, Singer, Bekkema & De Haan, 2006). Ieder van deze dyadevariabelen heeft meerdere categorieën:

1) <u>Leeftijd</u> : jong/jong	Een conflict tussen twee kinderen van twee jaar met een maximaal leeftijdsverschil van 3 maanden.
jong/oud	Een conflict tussen een kind van twee en een kind van drie jaar met een minimum leeftijdsverschil van 12 maanden.
oud/oud	Een conflict tussen twee kinderen van drie jaar met een maximaal leeftijdsverschil van 3 maanden.
rest	Een conflict tussen twee kinderen dat niet past binnen de andere leeftijddyades.

- 2) Sekse: meisje/meisje Een conflict tussen twee meisjes.
 jongen/meisje Een conflict tussen een jongen en een meisje.
 jongen/jongen Een conflict tussen twee jongens.
- 3) Etniciteit: Antilliaans/Antilliaans Een conflict tussen twee Antilliaanse kinderen.
 Antilliaans/anders Een conflict tussen een Antilliaans en een niet-Antilliaans kind.
 Marokkaans/Marokkaans Een conflict tussen twee Marokkaanse kinderen.
 Marokkaans/anders Een conflict tussen een Marokkaans en een niet-Marokkaans kind.
 Nederlands/Nederlands Een conflict tussen twee Nederlandse kinderen.
 Nederlands/anders Een conflict tussen een Nederlands kind en een niet-Nederlandse kind.

In tabel 7, 8 en 9 wordt de verdeling van de sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict over de drie verschillende dyadekenmerken weergegeven. Omdat de verdelingen van de dyadekenmerken leeftijd ($\chi^2 (3)=.000$, $p < .05$.) en sekse ($\chi^2 (2)=.000$, $p < .05$.) niet gelijk verdeeld zijn, zullen deze dyadevariabelen als controlevariabelen meegenomen worden in het onderzoek. Omdat de verdeling van de sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict voor de verschillende etniciteitdyades ($\chi^2 (5)=.094$, $p > .05$.) wel gelijk verdeeld is, zal de dyadevariabele etniciteit niet als controlevariabele in het onderzoek meegenomen worden.

Tabel 7. De sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict verdeeld over de verschillende leeftijddyades.

Leeftijdnyade	Sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict		Totaal
	Alleen	Samen	
Jong/jong	47	18	65
Jong/oud	139	24	163
Oud/oud	72	82	154
Rest	362	399	761
Totaal	620	523	1143

$\chi^2 (3) = .000$, $p < .05$.

Tabel 8. De sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict verdeeld over de verschillende seksedyades.

Seksedyade	Sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict		Totaal
	Alleen	Samen	
Meisje/meisje	116	199	315
Meisje/jongen	304	206	510
Jongen/jongen	201	118	319
Totaal	621	523	1144

$\chi^2 (2) = .000$, $p < .05$.

Tabel 9. De sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict verdeeld over de verschillende etniciteitsdyades.

Etniciteitsdyade	Sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict		Totaal
	Alleen	Samen	
A/A	54	74	128
A/anders	158	126	284
M/M	82	70	152
M/anders	118	84	202
N/N	84	65	149
N/anders	114	97	211
Totaal	610	516	1126

$\chi^2(5) = .094, p > .05.$

De bruikbare data voor het onderzoek is ingevoerd in SPSS zodat het mogelijk werd statistische analyses naar eventuele significante verschillen uit te voeren.

§ 2.7 Statistiek en betrouwbaarheid

De data werd gecodeerd door 14 Masterstudenten Ontwikkelingspsychologie of Pedagogiek. Na de initiële training werd de gebeurtenis van een conflict en de conflictkenmerken gecodeerd in paren van twee onafhankelijke codeerders. Er werd een overeenstemming van 85-100% gevonden. Alle verschillen werden bediscussieerd en gecorrigeerd. Inter-beoordelaarsbetrouwbaarheid voor het coderen van een conflict werd gecontroleerd door de conflictepisodes van ieder vijfde kind te hercoderen, en berekend met Kappa Cohen's coëfficiënt. De betrouwbaarheid voor het coderen van conflictgedrag was 0.77 (n = 2618) (Rourou, Singer, Bekkema & De Haan, 2006)

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen wordt gebruik gemaakt van binaire logistische regressie. Omdat de verschillende onderwerpen tot conflict bij onderzoeksvraag 1 individueel en in combinatie met elkaar als aanleiding tot conflict kunnen dienen, wordt ieder conflictonderwerp als een enkele variabele beschouwd die wel of niet optreedt (onafhankelijk van de aan of afwezigheid van andere conflictonderwerpen). Zo ontstaan de volgende onafhankelijke variabelen: object, spel, actie, toetreding/toenadering of anders. Om dezelfde reden en op dezelfde manier worden de verschillende conflictstrategieën bij onderzoeksvraag 3 tot de volgende onafhankelijke variabelen gemaakt: wil opleggend, oplossend/verzoenend, aftastend of hulp/steun zoekend.

Omdat in onderzoekshypothese 5 *“Veranderingen van alleenspel naar samenspel vinden enkel plaats in het geval van bemiddelende interventiestrategieën van leidsters. Veranderingen van samenspel naar alleenspel komen enkel voor wanneer er geen interventie plaatsvindt of wanneer gebruik wordt gemaakt van de machtsstrategieën.”* de sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict een belangrijke rol heeft, wordt de

onafhankelijke variabele 'sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict' meegenomen in deze analyses.

Onderzoeksvraag 6 *“Is er een verband tussen de sociale spelrelaties waarin kinderen van twee en drie jaar zich bevinden (alleen- of samenspel) en de strategieën van eventuele interventie die leidsters gebruiken?”* is een exploratieve onderzoeksvraag. Vanuit de wetenschappelijke onderzoeksliteratuur kon geen hypothese opgesteld worden. De afhankelijke variabele 'interventiestrategie door leidster' is een nominale variabele met vier categorieën, het beste zou daarom zijn deze onderzoeksvraag te toetsen door middel van een multinominale of polygone logistische regressie analyse (Hosmer & Lemeshow, 2000). Omdat hier sprake is van een exploratieve onderzoeksvraag én deze analysemethoden buiten het curriculum van een doctoraalstudent vallen, is besloten ook voor deze onderzoeksvraag een binaire logistische regressie uit te voeren. Derhalve worden de categorieën van de afhankelijke variabele 'interventiestrategie door leidster' als een enkele variabele beschouwd die wel of niet optreedt (géén interventie, machtsstrategie, leidstergerichte bemiddeling en kindgerichte bemiddeling).

Alle onderzoeksvragen zullen worden gecontroleerd voor de dyadevariabelen leeftijd en sekse.

Voor alle statistische toetsen wordt de onbetrouwbaarheidsdrempel van Cronbach's Alpha weergegeven met een significantieniveau van 5% en van 1%. Er zal een betrouwbaarheidsinterval van 95% gehanteerd worden.

HOOFDSTUK 3 - ONDERZOEKSRESULTATEN

§3.1 Sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten - aanleiding tot conflicten

Binaire logistische regressie analyses tonen géén significant verband aan tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict en het onderwerp dat aanleiding geeft tot het conflict (object, spel, actie, toetreding/toenadering of anders). Onderzoekshypothese 1 “Kinderen die samenspelen zullen meer verschillende aanleidingen tot conflicten hebben dan kinderen die niet samenspelen; waarbij de aanleiding tot conflicten meestal onderwerp ‘object’ zal betreffen” wordt verworpen.

§3.1.1 Leeftijd dyade en seksedyade - onderwerp object als aanleiding tot conflicten

Uit de analyses komt een significant verband tussen de dyadevariabelen ‘leeftijd’ en ‘seksed’ enerzijds én de afhankelijke variabele ‘onderwerp object als aanleiding tot conflict’ anderzijds naar voren (zie: tabel 10). Het regressiemodel van de eindanalyse classificeert 55,5% van de cases correct (Field, 2005). De R-kwadraten van Cox & Snell en Nagelkerke geven aan dat het model tussen de 3,5% en 4,7% van de variantie voorspelt (Brace, Kemp & Snelgar, 2006).

Tabel 10. Verband tussen dyadevariabelen ‘leeftijd’ en ‘seksed’ én de afhankelijke variabele ‘onderwerp object als aanleiding tot conflict’ (ja = 0, nee = 1).

	B	EXP (B)	95% B.I. voor EXP (B)	
			Laag	Hoog
Leeftijd dyade	**			
Rest t.o.v. O/O	-,180	,835	,579	1,205
J/O t.o.v. O/O	-,692**	,500	,314	,797
J/J t.o.v. O/O	-1,239**	,290	,156	,539
Seksedyade	**			
Meisje/Meisje t.o.v J/J	,532**	1,703	1,232	2,354
Meisje/Jongen t.o.v J/J	,118	1,126	,846	1,499
Constante	,315	1,372		

* $\alpha < .05$, ** $\alpha < .01$

Voor kinderen in een jong/jong conflict dyade geldt dat zij wanneer het een meisje/meisje dyade betreft een kans van $p = .597$ hebben dat het onderwerp ‘object’ als aanleiding tot het conflict dient. Voor een meisje/jongen en een jongen/jongen dyade in de jong/jong groep is deze kans respectievelijk gelijk aan $p = .557$ en $p = .716$. Kinderen in een jong/oud conflict dyade hebben wanneer het een meisje/meisje dyade betreft een kans van $p = .461$ dat hun conflict het onderwerp ‘object’ als aanleiding heeft. Voor een meisje/jongen en een jongen/jongen dyade in de jong/jong groep is deze kans respectievelijk gelijk aan $p = .309$ en $p = .593$. Voor kinderen in een oud/oud conflict dyade geldt dat zij wanneer het een

meisje/meisje dyade betreft een kans van $p = .300$ hebben dat het onderwerp 'object' als aanleiding tot het conflict dient. Voor een meisje/jongen en een jongen/jongen dyade in de jong/jong groep is deze kans respectievelijk gelijk aan $p = .183$ en $p = .422$. Kinderen in een rest conflict dyade hebben wanneer het een meisje/meisje dyade betreft een kans van $p = .339$ dat hun conflict het onderwerp 'object' als aanleiding heeft. Voor een meisje/jongen en een jongen/jongen dyade in de jong/jong groep is deze kans respectievelijk gelijk aan $p = .235$ en $p = .466$.

Voor de afhankelijke variabele 'onderwerp object als aanleiding tot het conflict' wordt een significant verschil gevonden tussen de categorieën 'meisje/meisje' en 'jongen/jongen' van de dyadevariabele 'seks'. Over alle leeftijddyades geldt dat kinderen in een jongen/jongen dyade een grotere kans hebben dat het onderwerp 'object' als aanleiding tot het conflict dient dan kinderen in een meisje/meisje dyade. Deze kans is over alle leeftijdsgroepen minstens 1,2 keer zo groot.

Voor de afhankelijke variabele 'onderwerp object als aanleiding tot het conflict' wordt een significant onderling verschil gevonden tussen de categorieën 'jong/jong', 'jong/oud' en 'oud/oud' van de dyadevariabele 'leeftijd'. Over alle seksedyades geldt dat kinderen in een jong/jong dyade een grotere kans hebben dat het onderwerp 'object' als aanleiding tot het conflict dient dan kinderen in een jong/oud of oud/oud dyade. Deze kans is over alle seksedyades voor jong/jong t.o.v. jong/oud minstens 1,2 keer zo groot. Voor jong/jong t.o.v. oud/oud is deze kans over alle seksedyades tenminste 1,7 keer zo groot. Over alle seksedyades geldt dat kinderen in een jong/oud dyade een grotere kans hebben dat het onderwerp 'object' als aanleiding tot het conflict dient dan kinderen in een oud/oud dyade. Deze kans is over alle seksedyades voor jong/jong t.o.v. oud/oud minstens 1,4 keer zo groot.

§3.1.2 Leeftijddyade - onderwerp spel als aanleiding tot conflicten

Tijdens de analyses werd een significant verband gevonden tussen de dyadevariabele 'leeftijd' en het onderwerp 'spel' als aanleiding tot conflict (zie: tabel 11). Het regressiemodel van de eindanalyse classificeert 87,2% van de cases correct (Field, 2005). De R-kwadraten van Cox & Snell en Nagelkerke geven aan dat het model tussen de 3,2% en 6,1% van de variantie voorspelt (Brace, Kemp & Snelgar, 2006).

Tabel 11 . Verband tussen dyadevariabele 'leeftijd' en de afhankelijke variabele 'onderwerp spel als aanleiding tot conflict' (ja = 0, nee = 1).

	B	EXP (B)	95% B.I. voor EXP (B)	
			Laag	Hoog
Leeftijd	**			
Rest t.o.v. O/O	,946**	2,575	1,696	3,909
J/O t.o.v. O/O	1,950**	7,030	3,173	15,573
J/J t.o.v. O/O	2,015**	7,499	2,230	25,209
Constante	1,014**	2,756		

* $\alpha < .05$, ** $\alpha < .01$

De kans dat kinderen in een jong/jong conflict dyade 'spel' als onderwerp tot aanleiding van het conflict hebben, is gelijk aan $p = .046$. Voor kinderen in een jong/oud dyade is deze kans gelijk aan $p = .063$, voor kinderen in een oud/oud dyade $p = .266$ en voor kinderen in de rest dyade is deze kans gelijk aan $p = .123$. Het verschil tussen de jong/jong, jong/oud en de rest dyade enerzijds én de oud/oud dyade anderzijds is significant. Kinderen in de oud/oud conflict dyade hebben een grotere kans dat hun conflict het onderwerp 'spel' als aanleiding heeft, dan kinderen in de jong/jong, jong/oud en de rest dyade.

§3.1.3 Leeftijd dyade - onderwerp toetreding/toenadering als aanleiding tot conflicten

Analyses tonen een significant verband tussen de dyadevariabele 'leeftijd' en het 'onderwerp toetreding/toenadering als aanleiding tot conflicten'. Het regressiemodel van de eindanalyse classificeert 79,0% van de cases correct (Field, 2005). De R-kwadraten van Cox & Snell en Nagelkerke geven aan dat het model tussen de 3,8% en 5,9% van de variantie voorspelt (Brace, Kemp & Snelgar, 2006).

Tabel 12. Verband tussen dyadevariabele 'leeftijd' en de afhankelijke variabele 'onderwerp toetreding/toenadering als aanleiding tot conflict' (nee = 0, ja = 1).

	B	EXP (B)	95% B.I. voor EXP (B)	
			Laag	Hoog
Leeftijd	**			
Rest t.o.v. O/O	-,211	,810	,523	1,254
J/O t.o.v. O/O	1,044**	2,840	1,719	4,692
J/J t.o.v. O/O	-,107	,898	,429	1,883
Constante	-1,378**	,252		

* $\alpha < .05$, ** $\alpha < .01$

De kans dat kinderen in een jong/jong conflict dyade 'toetreding/toenadering' als onderwerp tot aanleiding van het conflict hebben, is gelijk aan $p = .185$. Voor kinderen in een jong/oud dyade is deze kans gelijk aan $p = .417$, voor kinderen in een oud/oud dyade $p = .201$ en voor kinderen in de rest dyade is deze kans gelijk aan $p = .170$. Het verschil tussen de oud/oud en

de restdyade enerzijds én de jong/oud dyade anderzijds is significant. Kinderen in de jong/oud conflictdyade hebben een grotere kans dat hun conflict het onderwerp 'toetreding/toenadering' als aanleiding heeft, dan kinderen in de oud/oud of de restdyade.

§3.2 Sociale spelrelatie voor aanvang conflicten – sociale spelrelatie na afloop conflicten

Uit analyses blijkt dat er een significant verband bestaat tussen de onafhankelijke variabele 'sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten' en de afhankelijke variabele 'sociale spelrelatie na afloop van het conflict' (zie: tabel 13). Ook de controle dyadevariabele 'leeftijd' heeft een significant verband met de 'sociale spelrelatie na afloop van conflicten'. Het regressiemodel van de eindanalyse classificeert 81,7% van de cases correct (Field, 2005). De R-kwadraten van Cox & Snell en Nagelkerke geven aan dat het model tussen de 36,2% en 48,4% van de variantie voorspelt (Brace, Kemp & Snelgar, 2006).

Tabel 13. Verband tussen dyadevariabele 'leeftijd' en variabele 'sociale spelrelatie voor aanvang conflict' én de afhankelijke variabele 'sociale spelrelatie na afloop van het conflict (alleen = 0, samen = 1).

	B	EXP (B)	95% B.I. voor EXP (B)	
			Laag	Hoog
Leeftijd	**			
Rest t.o.v. O/O	-,441	,643	,413	1,001
J/O t.o.v. O/O	-1,382**	,251	,133	,475
J/J t.o.v. O/O	-1,170**	,310	,140	,689
Sociale spelrelatie voor (Samen t.o.v. alleen)	2,864**	17,533	12,901	23,827
Constante	-3,964**	,019		

* $\alpha < .05$, ** $\alpha < .01$

Voor kinderen die een conflict hebben in een jong/jong dyade is de kans dat zij samenspelen na afloop van dit conflict gelijk aan $p = .006$ voor kinderen die voor aanvang alleen spelen en $p = .093$ voor kinderen die voor aanvang van het conflict samen spelen. Kinderen die een conflict hebben in een jong/oud dyade hebben een kans van $p = .005$ op samenspelen na afloop van dit conflict wanneer zij voor aanvang alleen spelen en een kans van $p = .077$ wanneer zij voor aanvang van het conflict samen spelen. Voor kinderen die een conflict hebben in een oud/oud dyade is de kans dat zij samenspelen na afloop van dit conflict gelijk aan $p = .019$ voor kinderen die voor aanvang alleen spelen en $p = .249$ voor kinderen die voor aanvang van het conflict samen spelen. Kinderen die een conflict hebben in een rest dyade hebben een kans van $p = .012$ op samenspelen na afloop van dit conflict wanneer zij voor aanvang alleen spelen en een kans van $p = .176$ wanneer zij voor aanvang van het conflict samen spelen.

Voor de afhankelijke variabele 'samenspelen na afloop van het conflict' wordt een significant verschil gevonden tussen de categorieën 'alleenspel voor aanvang van het conflict' en 'samenspel voor aanvang van het conflict'. Voor alle leeftijd dyades geldt dat de kans op samenspelen na een conflict minstens dertien keer zo groot is wanneer zij voor aanvang van het conflict samenspelen dan wanneer zij voor aanvang van het conflict alleen spelen. Onderzoekshypothese 2 *"De relatie die kinderen van twee en drie jaar vóór aanvang van een conflict met elkaar hebben, zal in hoge mate hetzelfde zijn als de relatie die kinderen na afloop van een conflict met elkaar hebben."* wordt aanvaard.

Er wordt een significant verschil gevonden voor de kans op 'samenspel na afloop van het conflict' tussen de jong/jong en de jong/oud dyades enerzijds en de oud/oud dyade anderzijds. Kinderen in de oud/oud dyade hebben zowel wanneer zij voor aanvang van het conflict alleen spelen als wanneer zij voor aanvang van het conflict samenspelen een grotere kans op samenspelen na afloop van het conflict dan kinderen in de jong/jong of jong/oud analyse. De kans op samenspelen na afloop van het conflict is voor kinderen in een oud/oud dyade tenminste 2,6 keer groter als voor kinderen in een jong/jong dyade en 3,2 keer groter als voor kinderen in een jong/oud dyade.

§3.3 Sociale spelrelatie voor aanvang conflicten - conflictstrategieën

Binaire logistische regressie analyses tonen géén significant verband aan tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict en de conflictstrategieën die kinderen hanteren (wil opleggend, oplossend/verzoenend, aftastend of hulp/steun zoekend). Onderzoekshypothese 3 *"Kinderen die voor aanvang van het conflict samenspelen gebruiken meer actieve en pro-sociale conflictoplossingstrategieën dan kinderen die niet samen spelen."* wordt verworpen.

§3.3.1 Leeftijd dyade – aftastende strategieën

Uit de analyses kwamen significante resultaten voor het verband tussen 'leeftijd dyade' en het 'hanteren van aftastende conflictstrategieën' (zie: tabel 14). Het regressiemodel van de eindanalyse classificeert 88,3% van de cases correct (Field, 2005). De R-kwadraten van Cox & Snell en Nagelkerke geven aan dat het model tussen de 1,4% en 2,7% van de variantie voorspelt (Brace, Kemp & Snelgar, 2006).

Tabel 14. Verband tussen de dyadevariabele 'leeftijd' én de afhankelijke variabele 'hanteren van aftastende conflictstrategieën' (nee = 0, ja = 1).

	B	EXP (B)	95% B.I. voor EXP (B)	
			Laag	Hoog
Leeftijd dyade	**			
Rest t.o.v. O/O	-,449	,638	,340	1,197
J/O t.o.v. O/O	-,182	,834	,377	1,843
J/J t.o.v. O/O	-1,511**	,221	,099	,492
Constante	2,471**	11,833		

* $\alpha < .05$, ** $\alpha < .01$

De kans dat kinderen in een jong/jong dyade aftastende conflictstrategieën hanteren is gelijk aan $p = .723$. Deze kans is voor kinderen in een jong/oud dyade gelijk aan $p = .908$, voor kinderen in een oud/oud dyade gelijk aan $p = .922$ en voor kinderen in de rest dyade is deze kans gelijk aan $p = .883$.

Voor de afhankelijke variabele 'hanteren van aftastende conflictstrategieën' wordt een significant verschil gevonden tussen de categorieën 'jong/jong' en 'oud/oud' van de dyadevariabele 'leeftijd'. Kinderen in een oud/oud dyade hebben een grotere kans op het hanteren van aftastende conflictstrategieën dan kinderen in een jong/jong dyade. Deze kans is voor oud/oud ten opzichte van jong/jong 1,3 keer zo groot.

§3.3.2 Seksedyade – hulp/steun zoekende strategieën

Analyses toonden een significant verband aan tussen de dyadevariabele 'seks' en de variabele 'hanteren van hulp/steunzoekende strategieën' (zie: tabel 15). Het regressiemodel van de eindanalyse classificeert 79,5% van de cases correct (Field, 2005). De R-kwadraten van Cox & Snell en Nagelkerke geven aan dat het model tussen de 1,5% en 2,4% van de variantie voorspelt (Brace, Kemp & Snelgar, 2006).

Tabel 15. Verband tussen de dyadevariabele 'seks' én de afhankelijke variabele 'hanteren van hulp/steun zoekende conflictstrategieën' (nee = 0, ja = 1).

	B	EXP (B)	95% B.I. voor EXP (B)	
			Laag	Hoog
Seksedyade	**			
Meisje/Meisje t.o.v J/J	-,817**	,422	,297	,657
Meisje/Jongen t.o.v J/J	-,462**	,630	,454	,875
Constante	-,949**	,387		

* $\alpha < .05$, ** $\alpha < .01$

Voor kinderen in een meisje/meisje conflict dyade is de kans op het gebruik van hulp/steunzoekende strategieën gelijk aan $p = .146$. Voor kinderen in een meisje/jongen

dyade is deze kans gelijk aan $p = .196$ en voor kinderen in een jongen/jongen dyade is deze kans gelijk aan $p = .279$.

Voor de afhankelijke variabele 'hanteren van hulp/steunzoekende conflictstrategieën' wordt een significant verschil gevonden tussen de categorieën 'meisje/meisje' en 'meisje/jongen' van de variabele 'seksedyade' enerzijds en de categorie 'jongen/jongen' anderzijds. Kinderen in een jongen/jongen conflict dyade hebben een grotere kans op het 'hanteren van hulp/steunzoekende conflictstrategieën' dan kinderen in een meisje/meisje en meisje/jongen dyade. Deze kans is voor kinderen in een jongen/jongen dyade 1,9 keer zo groot als voor kinderen in een meisje/meisje dyade en 1,4 keer zo groot voor kinderen in een meisje/jongen dyade.

§3.4 Gebruikte conflictstrategieën – sociale spelrelatie na afloop van conflicten

Analyses door middel van binaire logistische regressie tonen geen significant verband aan tussen de 'gebruikte conflictstrategieën' en de 'sociale spelrelatie na afloop van conflicten'. Onderzoekshypothese 4 *"Kinderen die tijdens of snel na afloop van een conflict verzoenende handelingen gebruiken, hebben een grotere kans op een gezamenlijke conflictuitkomst."* wordt verworpen.

§3.5 Leidsterinterventie en sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten – sociale spelrelatie na afloop van conflicten

De analyses tonen geen significant verband aan tussen de onafhankelijke variabele 'interventiestrategie leidster' en de afhankelijke variabele 'sociale spelrelatie na afloop van het conflict'. Onderzoekshypothese 5 *"Veranderingen van alleenspel naar samenspel vinden enkel plaats in het geval van bemiddelende interventiestrategieën van leidsters. Veranderingen van samenspel naar alleenspel komen enkel voor wanneer er geen interventie plaatsvindt of wanneer gebruik wordt gemaakt van de machtsstrategieën."* wordt verworpen.

§3.6 Sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten – leidsterinterventie

Analyses tonen geen significant verband aan tussen de 'sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict' en het gebruik van de interventiestrategieën 'kindgerichte-' en 'leidstergerichte bemiddeling'.

Analyses door middel van binaire logistische regressie tonen een significant verband aan tussen de onafhankelijke variabele 'sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict' enerzijds en de afhankelijke variabelen 'geen interventie' en 'machtsstrategie' anderzijds, zie respectievelijk tabel 16 en tabel 17.

§3.6.1 Sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten en leeftijddyade – geen interventie

In de analyses wordt een significant verband tussen de ‘sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict’ en ‘geen interventie’ aangetoond. Ook de controle dyadevariabele ‘leeftijd’ heeft een significant verband met de ‘sociale spelrelatie na afloop van conflicten’ (zie: tabel 16). Het regressiemodel van de eindanalyse, met daarin de dyadevariabele ‘leeftijd’, ‘sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict’ én de variabele ‘geen interventie’, classificeert 79,9% van de cases correct (Field, 2005). De R-kwadraten van Cox & Snell en Nagelkerke geven aan dat het model tussen de 2,6% en 4,1% van de variantie voorspelt (Brace, Kemp & Snelgar, 2006).

Tabel 16 . Verband tussen de ‘sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict’ de dyadevariabele ‘leeftijd’ én de afhankelijke variabele ‘geen interventie’ (nee = 0, ja = 1).

	B	EXP (B)	95% B.I. voor EXP (B)	
			Laag	Hoog
Leeftijddyade	**			
Rest t.o.v. O/O	,398	1,490	,907	2,447
J/O t.o.v. O/O	,457	1,580	,868	2,877
J/J t.o.v. O/O	1,398**	4,047	2,050	7,990
Sociale spelrelatie voor (samen t.o.v. alleen)	-,479**	,620	,453	,848
Constante	-1,133**	,322		

* $\alpha < .05$, ** $\alpha < .01$

Voor kinderen die een conflict hebben in een jong/jong dyade is de kans dat er geen interventie plaatsvindt gelijk aan $p = .434$ voor kinderen die voor aanvang alleen spelen en $p = .548$ voor kinderen die voor aanvang van het conflict samen spelen. Kinderen die een conflict hebben in een jong/oud dyade hebben een kans van $p = .658$ dat er geen interventie plaatsvindt wanneer zij voor aanvang alleen spelen en een kans van $p = .757$ wanneer zij voor aanvang van het conflict samen spelen. Voor kinderen die een conflict hebben in een oud/oud dyade is de kans dat er geen interventie plaatsvindt gelijk aan $p = .756$ voor kinderen die voor aanvang alleen spelen en $p = .831$ voor kinderen die voor aanvang van het conflict samen spelen. Kinderen die een conflict hebben in een rest dyade hebben een kans van $p = .676$ dat er geen interventie plaatsvindt wanneer zij voor aanvang alleen spelen en een kans van $p = .771$ wanneer zij voor aanvang van het conflict samen spelen.

Voor de afhankelijke variabele ‘geen interventie’ wordt een significant verschil gevonden tussen de categorieën ‘alleenspel’ en ‘samenspel’ van de onafhankelijke variabele ‘sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict’. Over alle ‘leeftijddyades’ geldt dat de kans

op 'geen interventie' bij conflicten tussen kinderen die voor aanvang van het conflict samenspelen groter is dan bij kinderen die voor aanvang van het conflict alleen spelen. Deze kans is voor kinderen die samenspelen tenminste 1,1 keer groter ten opzichte van kinderen die alleen spelen voor aanvang van het conflict.

Voor de afhankelijke variabele 'geen interventie' wordt een significant verschil gevonden tussen de categorieën 'jong/jong' en 'oud/oud' van de dyadevariabele 'leeftijd'. Over alle 'sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict' geldt dat kinderen in een oud/oud dyade een grotere kans hebben dat er géén leidsterinterventie plaatsvindt dan kinderen in een jong/jong dyade. Deze kans is over alle 'sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict' voor oud/oud ten opzichte van jong/jong tenminste 1,7 keer zo groot.

3.6.2 Sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten – machtsstrategie

In de analyses wordt een significant verband aangetoond tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten en het gebruik van de machtsstrategie (zie: tabel 17). Het regressiemodel van de eindanalyse, met daarin de onafhankelijke variabele 'sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict' en de afhankelijke variabele 'machtsstrategie', classificeert 88,5% van de cases correct (Field, 2005). De R-kwadraten van Cox & Snell en Nagelkerke geven aan dat het model tussen de 1,1% en 2,2% van de variantie voorspelt (Brace, Kemp & Snelgar, 2006).

Tabel 17 . Verband tussen de 'sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict' én de afhankelijke variabele 'gebruik van machtsstrategie' (nee = 0, ja = 1).

	B	EXP (B)	95% B.I. voor EXP (B)	
			Laag	Hoog
Sociale spelrelatie voor (samen t.o.v. alleen)	-,700**	,496	,336	,732
Constante	-1,063**	,345		

* $\alpha < .05$, ** $\alpha < .01$

Voor kinderen die alleen spelen voor aanvang van het conflict is de kans dat er interventie in de vorm van de machtsstrategie plaatsvindt gelijk aan $p = .257$. Voor kinderen die samenspelen voor aanvang van het conflict is deze kans gelijk aan $p = .146$.

Voor de afhankelijke variabele 'machtsstrategie' wordt een significant verschil gevonden tussen de categorieën 'alleen' en 'samen' van de onafhankelijke variabele 'spelvorm voor aanvang van het conflict'. Kinderen die alleen spelen voor aanvang van het conflict hebben een grotere kans op interventie door middel van de 'machtsstrategie' dan kinderen die voor aanvang van het conflict samenspelen. Deze kans is voor kinderen die

alleen spelen voor aanvang van het conflict ten opzichte van kinderen die samenspelen voor aanvang van het conflict 1,8 keer zo groot.

3.6.3 Leeftijd dyade – leidstergerichte bemiddeling

Er wordt een significant verband gevonden tussen de dyadevariabele 'leeftijd' en de afhankelijke variabele 'leidstergerichte bemiddeling' (zie: tabel 18). Het regressiemodel van de eindanalyse, met daarin de dyadevariabele 'leeftijd' én de variabele 'gebruik van leidstergerichte interventie', classificeert 92,6% van de cases correct (Field, 2005). De R-kwadraten van Cox & Snell en Nagelkerke geven aan dat het model tussen de 0,8% en 2,0% van de variantie voorspelt (Brace, Kemp & Snelgar, 2006).

Tabel 18. Verband tussen de dyadevariabele 'leeftijd' én de afhankelijke variabele 'gebruik van leidstergerichte bemiddeling' (nee = 0, ja = 1).

	B	EXP (B)	95% B.I. voor EXP (B)	
			Laag	Hoog
Leeftijd dyade	**			
Rest t.o.v. O/O	,075	1,078	,536	2,169
J/O t.o.v. O/O	-,061	,941	,381	2,328
J/J t.o.v. O/O	1,182*	3,260	1,330	7,990
Constante	-2,667**	,069		

* $\alpha < .05$, ** $\alpha < .01$

De kans dat er bij kinderen in een jong/jong conflict dyade gebruik gemaakt wordt van leidstergerichte bemiddeling is gelijk aan $p = .185$. Deze kans is voor kinderen in een jong/oud dyade gelijk aan $p = .061$, voor kinderen in een oud/oud dyade gelijk aan $p = .065$ en voor kinderen in de rest dyade is deze kans gelijk aan $p = .069$.

Voor de afhankelijke variabele 'leidstergerichte bemiddeling' wordt een significant verschil gevonden tussen de categorieën 'jong/jong' en 'oud/oud' van de dyadevariabele 'leeftijd'. Kinderen in een jong/jong dyade hebben een grotere kans dat er leidstergerichte interventie plaatsvindt dan kinderen in een oud/oud dyade. Deze kans is voor jong/jong ten opzichte van oud/oud 2,8 keer zo groot.

HOOFDSTUK 4 - CONCLUSIE & DISCUSSIE

§4.1 Conclusie

Het huidige onderzoek had als doel meer inzicht te verschaffen in de toepasbaarheid van het Relationele Model (De Waal, 2000a/b) op conflicthantering door jonge kinderen. De empirische vraagstelling luidde: *“Welk verband bestaat er tussen de sociale spelrelatie waarin kinderen (2-3) jaar zich bevinden en de conflicten die zij hebben?”*. In de analyses werd een significant verband gevonden tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten en de sociale spelrelatie na afloop van conflicten. De resultaten geven aan dat kinderen die voor aanvang van het conflict alleen spelen, na afloop van het conflict gewoonlijk ook alleen spelen. Daarnaast geldt dat kinderen die voor aanvang van het conflict samenspelen, na afloop gewoonlijk samen verder spelen. Dit resultaat is overeenkomstig het Relationele Model van De Waal (2000b) dat er van uitgaat dat soorten die in groepen leven hun sociale relaties en interacties zoveel mogelijk in stand houden, ook na een (agressief) conflict.

Er werden geen significante verbanden gevonden tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten enerzijds én de aanleidingen tot conflicten of het gebruik van conflictstrategieën anderzijds. Daarnaast werd er geen significant verband gevonden tussen het gebruik van conflictstrategieën en de sociale spelrelatie na aanvang van conflicten.

Onderzoeksanalyses toonden wél een significant verband aan tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict en twee van de vier interventiestrategieën van leidsters, namelijk: ‘geen interventie’ en de ‘machtsstrategie’. De kans dat er geen interventie plaatsvindt is groter bij kinderen die voor aanvang van het conflict samenspelen dan voor kinderen die voor aanvang van het conflict alleen spelen. Kinderen die alleen spelen voor aanvang van het conflict hebben een grotere kans op interventie door middel van de ‘machtsstrategie’ dan kinderen die voor aanvang van het conflict samenspelen. Voor zowel de ‘leidstergerichte’- als de ‘kindgerichte bemiddeling’ werden geen significante resultaten gevonden.

Naast de gevonden verbanden tussen de ‘sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict’ en de conflicten die twee- en driejarige kinderen hebben, werden er een aantal verbanden gevonden tussen de controle variabelen (leeftijd- en seksedyade) en de conflicten die kinderen van twee en drie jaar hebben (zie: tabel 19). Kinderen in een oud/oud conflict dyade hebben een grotere kans dat hun conflict het onderwerp ‘spel’ als aanleiding heeft, dan kinderen in een jong/jong, jong/oud en een restdyade. Ook werd aangetoond dat kinderen in een jong/jong dyade een grotere kans hebben dat het onderwerp ‘object’ als aanleiding tot het conflict dient dan kinderen in een jong/oud of oud/oud dyade. Kinderen in een jong/oud dyade hebben een grotere kans dat het onderwerp ‘object’ als aanleiding tot

het conflict dient dan kinderen in een oud/oud dyade. Daarnaast hebben kinderen in een jong/oud conflict dyade een grotere kans dat hun conflict het onderwerp 'toetreding/toenadering' als aanleiding heeft, dan kinderen in de oud/oud of de rest dyade.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat kinderen in de oud/oud dyade een grotere kans op samenspelen na afloop van het conflict hebben dan kinderen in de jong/jong of jong/oud analyse.

Kinderen in een oud/oud dyade hebben een grotere kans op het hanteren van aftastende conflictstrategieën dan kinderen in een jong/jong dyade. Kinderen in een jongen/jongen conflict dyade hebben een grotere kans op het 'hanteren van hulp/steunzoekende conflictstrategieën' dan kinderen in een meisje/meisje en meisje/jongen dyade.

Tenslotte blijkt dat kinderen in een oud/oud dyade een grotere kans hebben dat er géén leidsterinterventie plaatsvindt dan kinderen in een jong/jong dyade. Kinderen in een jong/jong dyade hebben een grotere kans dat er leidstergerichte interventie plaatsvindt dan kinderen in een oud/oud dyade.

Tabel 19. Significante verbanden tussen de dyadevariabelen 'leeftijd' en 'seks' enerzijds én de verschillende eigenschappen van conflicten anderzijds.

Significante verbanden	Leeftijd dyade	Seks dyade
Onderwerp object	J/J > J/O > O/O	J/J > M/M
Onderwerp spel	O/O > J/J, J/O, Rest	
Onderwerp toetreding/toenadering	J/O > O/O, Rest	
Samenspel na conflict	O/O > J/J, J/O	
Aftastende strategieën	O/O > J/J	
Hulp/steunzoekende strategieën		J/J > M/M, M/J
Geen interventie	O/O > J/J	
Leidstergerichte bemiddeling	J/J > O/O	

§4.2 Discussie

De gebruikte methode van dataverzameling heeft als gevolg dat de kinderen en leidsters uit de steekproef afhankelijk van elkaar zijn. Vaak werden er meerdere kinderen en leidsters van eenzelfde kindercentra gefilmd. Deze kinderen en leidsters zijn vanwege hun dagelijkse gang naar het kindercentra bekend met elkaar en hebben waarschijnlijk een emotionele band opgebouwd. Dit beïnvloedt hun houding en gedrag naar elkaar toe, en wellicht ook de resultaten die in dit onderzoek gevonden zijn.

De doelkinderen in het onderzoek hadden vaak meerdere conflicten tijdens de twee opnamemomenten. Ook kwam het voor dat doelkinderen meer dan één conflict met eenzelfde opponent hadden. Tenslotte kwam het voor dat verschillende doelkinderen in

hetzelfde kindcentra conflicten hadden met één en hetzelfde randkind. Omdat de dataverzameling voor géén van deze mogelijke gebeurtenissen is gecorrigeerd, telt het ene kind vaker mee dan het andere. Hierdoor kunnen individuele kenmerken van kinderen van invloed zijn op de gevonden resultaten. In het onderzoek werd alleen gecorrigeerd op sekse, leeftijd en etniciteit.

Ook voor interveniërende leidsters geldt dat de ene leidster vaker mee zou kunnen tellen dan de andere. Hierdoor kunnen individuele kenmerken van leidsters van invloed zijn op de gevonden resultaten.

Uit dit onderzoek blijkt dat kinderen in een oud/oud conflict dyade een grotere kans hebben dat hun conflict het onderwerp 'spel' als aanleiding heeft, dan kinderen in een jong/jong, jong/oud en een rest dyade. Dit kan verklaard worden doordat kinderen naarmate zij ouder worden meer symbolisch spel en spel met regels vertonen (Berk, 2000). Kinderen in een jong/oud conflict dyade hebben een grotere kans dat hun conflict het onderwerp 'toetreding/toenadering' als aanleiding heeft, dan kinderen in de oud/oud of de rest dyade. Het zou kunnen dat oudere kinderen er een probleem van maken wanneer een jonger kind mee wil doen, omdat ze liever met een kind van gelijke leeftijd spelen. Uit onderzoek blijkt dat in gemengde leeftijdsgroepen de jonge kinderen naar kansverwachting met jonge en oude kinderen spelen, terwijl oude kinderen in een voorkeur tonen voor het spelen met andere oude kinderen (Bailey Jr., McWilliam, Ware & Burchinal, 1993). Kinderen in een jong/jong dyade hebben een grotere kans dat het onderwerp 'object' als aanleiding tot het conflict dient dan kinderen in een jong/oud of oud/oud dyade. Daarnaast blijkt dat kinderen in een jong/oud dyade een grotere kans hebben dat het onderwerp 'object' als aanleiding tot het conflict dient dan kinderen in een oud/oud dyade. Dit is overeenkomstig met onderzoek dat aantoont dat kinderen naarmate zij ouder worden minder conflicten over hun fysieke omgeving (objecten en ruimte) hebben en meer conflicten over de controle van hun sociale omgeving (Shantz, 1987).

Wanneer gecontroleerd wordt op de sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten, hebben kinderen in de oud/oud dyade een grotere kans op samenspelen na afloop van het conflict dan kinderen in de jong/jong of jong/oud analyse. Dit zou mogelijk kunnen worden veroorzaakt doordat de erkenning van en de waardering voor sociale relaties en interacties groeit naarmate kinderen ouder worden. Het Relationele Model van De Waal (2000a/b) laat ontwikkelingspsychologische processen buiten beschouwing.

De sociale spelrelatie voor aanvang van conflicten blijft na een conflict gewoonlijk onveranderd. Opvallend is dat er géén significant verband gevonden werd tussen de sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict en het hanteren van conflictstrategieën, terwijl voorgaand onderzoek door Rende & Killen (1992) aantoont dat kinderen die voor aanvang van het conflict samenspelen meer actieve en pro-sociale conflictoplossingstrategieën

hanteren dan kinderen die niet samen spelen. Daarnaast werd er in het huidige onderzoek géén significant verband gevonden tussen het hanteren van conflictstrategieën en de sociale spelrelatie na afloop van conflicten, in tegenstelling tot onderzoek van Cords & Aureli (2000) en Verbeek & De Waal (2001) waarin bleek dat kinderen die tijdens of snel na afloop van een conflict verzoenende handelingen gebruiken, een grotere kans hebben op een gezamenlijke conflictuitkomst. Deze tegenstrijdige resultaten worden wellicht veroorzaakt doordat de kinderen in het huidige onderzoek iets jonger zijn dan in de overige onderzoeken. Ook kan de beslissing om in het huidige onderzoek alle non-verbale, emotie en verbale conflicthandelingen in de analyse samen te voegen onder vier algemene strategieën mogelijk van invloed zijn op deze verschillen (zie: bijlage 1). Een mogelijke manier deze verschillen te boven te komen is door vervolgonderzoek met een grotere leeftijdsgroep, waarbij de conflicthandelingen meer gedetailleerd worden onderzocht. Het Relationele Model (De Waal, 2000b) kan wel verklaren waarom de sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict onder kinderen van twee en drie jaar onveranderd blijft na afloop van het conflict: kinderen van deze leeftijd hechten blijkbaar al waarde aan het in stand houden van hun sociale relaties en interacties. Het model kan echter niet worden ingezet als verklaring voor de manier waarop kinderen hun sociale relaties en interacties na een conflict in stand houden. Het Relationele Model (De Waal, 2000b) claimt dat dit gebeurt door middel van verzoening. Het huidige onderzoek onder kinderen van twee en drie jaar spreekt deze claim tegen: kinderen van twee en drie jaar lijken simpelweg graag samen verder te willen spelen.

Kinderen in een oud/oud dyade hebben een grotere kans op het hanteren van aftastende conflictstrategieën dan kinderen in een jong/jong dyade. Er is geen verband tussen samenspel en het hanteren van aftastende strategieën, kinderen in een oud/oud dyade gebruiken over het algemeen meer aftastende strategieën dan kinderen in een jong/jong dyade, of zij nu alleen- of samenspelen voor aanvang van het conflict. Dit kan mogelijk verklaard worden doordat kinderen naarmate zij ouder worden beter in staat zijn om hun eigen gedachten en gedrag te onderdrukken (Berk, 2000).

Kinderen in een jongen/jongen conflict dyade hebben een grotere kans op het 'hanteren van hulp/steunzoekende conflictstrategieën' dan kinderen in een meisje/meisje en meisje/jongen dyade. Dit zou mogelijk verklaard kunnen worden doordat jongens onderling meer geneigd zijn om verbaal of fysiek geweld toe te passen (Berk, 2000) en deze handelingen bij een opponent reden zijn voor het inschakelen van de leidster. Specifieke analyses van de conflicthandelingen tonen aan dat de kans op het gebruik van verbale agressie in de huidige onderzoeksgroep significant hoger is voor kinderen in een jongen/jongen dyade ($p = .152$) versus kinderen in een meisje/meisje dyade ($p = .083$). Voor fysieke agressie werd geen significant verschil tussen de seksedyades gevonden.

Leidsters zijn eerder geneigd te interveniëren bij conflicten tussen alleen spelende kinderen dan bij kinderen die samen spelen. Het zou kunnen dat leidsters de algemene neiging hebben kinderen die samen spelen ook samen hun conflicten te laten oplossen. Daarnaast zou leeftijd een rol kunnen spelen, uit het huidige onderzoek blijkt dat kinderen die alleen spelen over het algemeen jong zijn en dat kinderen in een jong/jong conflict dyade een grotere kans hebben dat er leidsterinterventie plaatsvindt dan kinderen in een oud/oud conflict dyade. Wellicht zorgt een hogere mate van agressie en fysiek geweld onder tweed- dan onder drie- jarigen (Shantz, 1987), voor een grotere kans op interventie onder deze leeftijdsgroep. Specifieke analyses van de conflicthandelingen tonen aan dat de kans op het gebruik van fysieke agressie in de huidige onderzoeksgroep significant hoger is voor kinderen in een jong/jong ($p = .623$) of rest dyade ($p = .606$) versus kinderen in een oud/oud dyade ($p = .456$). Voor verbale agressie werd geen significant verschil tussen leeftijd dyades gevonden.

De kans dat er interventie plaatsvindt door middel van de 'machtsstrategie' is groter voor kinderen die alleen spelen voor aanvang van het conflict dan voor kinderen die samenspelen voor aanvang van het conflict. Dit kan mogelijk verklaard worden doordat kinderen die alleen spelen voor aanvang van het conflict sowieso een grotere kans op interventie 'an sich' hebben dan kinderen die samenspelen. Daarnaast zouden leidsters eerder geneigd kunnen zijn om de machtsstrategie, die gekenmerkt wordt door een korte en strenge interventie, toe te passen bij alleen spelende kinderen omdat zij in deze situatie het doel hebben het conflict zo snel mogelijk te beëindigen in plaats van de relatie of de interactie tussen de opponenten te herstellen (Singer & Hännikäinen, 2002).

Kinderen in een jong/jong dyade hebben een grotere kans dat er leidstergerichte interventie plaatsvindt dan kinderen in een oud/oud dyade. Dit zou mogelijk verklaard kunnen worden doordat er bij kinderen in een jong/jong dyade überhaupt vaker tussenbeide gekomen wordt dan bij kinderen in een oud/oud dyade. Een andere mogelijke verklaring voor de kansverschillen in leidstergerichte bemiddeling, een bemiddelingsstrategie waarbij al het initiatief van de leidster komt (Singer & Hännikäinen, 2002) is dat leidsters verwachten dat kinderen van twee jaar minder goed in staat zijn om hun conflicten zelf op te lossen dan kinderen van drie jaar.

§4.3 Theoretische implicatie

Overeenkomstig het Relationele Model van De Waal (2000a/b) blijkt dat bij conflicten tussen kinderen van twee en drie jaar, de sociale spelrelatie voor aanvang van het conflict na het conflict gewoonlijk onveranderd blijft. Toch kan het Relationele Model (De Waal, 2000a/b) niet zonder meer worden toegepast op conflicten tussen kinderen van twee en drie jaar. De suggestie dat het verzoeningsgedrag van kinderen tijdens of vlak na een conflict hun sociale

interacties in stand houdt, wordt namelijk door dit onderzoek weerlegt: kinderen lijken simpelweg graag samen verder te willen spelen.

Daarnaast worden in het huidige onderzoek meerdere verbanden tussen de leeftijdsyades en conflicten aangetoond, terwijl het Relationele Model (De Waal, 2000a/b) ontwikkelingspsychologische processen buiten beschouwing laat. De toepasbaarheid van het Relationele Model (De Waal, 2000a/b) op conflicten tussen kinderen van twee en drie jaar zou mogelijk vergroot kunnen worden met een aanvulling in de vorm van een ontwikkelings-psychologische dimensie.

LITERATUUR

- Aureli, F. & Waal, de F.B.M. (2000). Why natural conflict resolution? In F. Aureli & F.B. M. de Waal, *Natural conflict resolution* (pp. 3-10). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Bailey Jr., D.B., McWilliam, R.A., Ware, W.B. & Burchinal, M.A. (1993). Social interactions of toddlers and preschoolers in same-age and mixed-age play groups. *Journal of applied developmental psychology*. 14, pp. 261-276.
- Berk, L. (2000). *Child development*. Massachusetts: Allyn & Bacon, A Pearson Education Company.
- Brace, N., Kemp, R. & Snelgar, R. (2006). *SPSS for psychologists*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Butovskaya, M., Verbeek, P., Ljungberg, T. & Lunardi, A. (2000). A multicultural view of peacemaking among young children. In F. Aureli & F.B. M. de Waal, *Natural conflict resolution* (pp. 243-258). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Buysse, V., Davis Goldman, B. & Skinner, M.L. (2003). Friendship formation in inclusive early childhood classrooms: what is the teacher's role? *Early childhood research quarterly*. 18, pp. 485-501.
- Caplan, M., Vespo, J., Pedersen, J. & Hay, D.F. (1991). Conflict and its resolution in small groups of one- and two-year olds. *Child development*. 991, pp. 1513-1524.
- Cords, M. & Aureli, F. (2000). Reconciliation and relationship qualities. In F. Aureli & F.B. M. de Waal, *Natural conflict resolution* (pp. 177-198). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Das, M. (2000). Conflict management via third parties, post-conflict affiliation of the aggressor. In F. Aureli & F.B. M. de Waal, *Natural conflict resolution* (pp. 263-280). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Durkin, K. (1995). *Developmental social psychology- from infancy to old age*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE Publications Ltd.
- Hartup, W.W. & Moore, S.G. (1990). Early peer relations: developmental significance and prognostic implications. *Early childhood research quarterly*. 5, pp. 1-17.
- Hoogdalem, van A-G., Singer, E., Bekkema, N. & Sterck, E.H.M. (in press). *Behaviour*.
- Hosmer, D.W. & Lemeshow, S. (2000). *Applied logistic regression*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Howes, C. (1980) Peer play scale as an index of complexity of peer interaction. *Developmental Psychology*. 16, pp. 371-372.

- Howes, C. (1987). Social competence with peers in young children: developmental sequences. *Developmental review*. 7, pp. 252-272.
- Ivory, J.J., & McCollum, J.A. (1999). Effects of social and isolate toys on social play in an inclusive setting. *The Journal of Special Education*. 32, pp. 238-243.
- Laursen, B., Finkelstein, B.D. & Townsend Betts, N. (2001). A developmental meta-analysis of peer conflict resolution. *Developmental review*. 21, pp. 423-449.
- McWhinney, B. (2000). *The CHILDES Project: tools for analyzing talk*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Niffenegger, J.P. & Willer, L.R. (1998). Friendship behaviors during early childhood and beyond. *Early childhood education journal*. 26, pp. 95-99.
- Reber, A.S. (1998). *Woordenboek van de psychologie*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Rende, R.D. & Killen, M. (1992). Social antecedents of conflict in young children. *Early childhood research quarterly*. 7, pp. 551-563.
- Rourou, A., Singer, E., Bekkema, N. & Haan, D. de, (2006). Cultural perspectives on peer conflicts in multicultural Dutch child care centres. *European Early Childhood and Research Association journal*. 14, pp. 35-53.
- Schaffer, H.R. (1996). *Social Development*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Schmidt, A.M.G. & Westendorp, F (1997). *Jip en Janneke*. Amsterdam: Em. Querido's Uitgeverij B.V..
- Shantz, C.U. (1987) Conflicts between children. *Child development*. 58, pp. 283-305.
- Siegler, R.S., & Wagner Alibali, M. (2005). *Children's thinking*. New Jersey: Pearson Prentice-Hall.
- Singer, E. & Haan, D. de (2002). *Coding system and categorie: analyzing video's of young children's conflict behaviour*. Utrecht: Developmental psychology (internal report).
- Singer, E., & Haan, D. de (2006). *Kijken, kijken, kijken. Over samenspelen, botsen en verzoenen bij jonge kinderen*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Singer, E. & Hännikäinen, M. (2002). The teacher's role in territorial conflicts of 2- to 3- year old children. *The journal of reseach in childhood education*. 17, pp. 5-18.
- Smith, P. K. (1978). A longitudinal study of social participation in preschool children: solitary and parallel play reexamined. *Developmental Psychology*. 14, pp. 517-523.
- Verbeek, P., Hartup, W.W. & Collins, W.A. (2000). Conflict management in children and adolescents. In F. Aureli & F.B. M. de Waal, *Natural conflict resolution* (pp. 34-53). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Verbeek, P., & Waal, F.B. M. de (2001). Peacemaking among preschool children. *Peace and conflict: Journal of peace psychology*. 7, pp. 5-28.
- Waal, F.B.M de (2000a). Primates- a natural heritage of conflict resolution. *Science*. 289, pp. 586-599.

Waal, F.B.M de (2000b). The First Kiss- foundations of conflict resolution research in animals. In F. Aureli & F.B. M. de Waal, *Natural conflict resolution* (pp. 15-33). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

BIJLAGE 1

Dataverwerking: strategieën van conflicthantering

Wil opleggende strategieën van conflicthantering

Non-verbaal Oppositie/directief op afstand, zonder fysiek contact:

Wijzen, object afpakken niet uit hand ander kind, nee schudden (wil opleggend bedoeld), boos kijken, leidster kijkt kind streng aan, achterna lopen, handeling die ander kind niet wil, weglopen tijdens een conflict met het object waar het conflict om draait, weglopen na een ander kind verbaal te hebben afgewezen bij een toetreding.

Oppositie/directief met fysiek contact:

Duwen, trekken, slaan, trappen, worstelen, object afpakken uit hand ander kind, leidster pakt kind op/weg van het conflict.

Emotie Boos:

Boos, geïrriteerd.

Verdriet:

Huilen, pijn, beteuterd.

Andere negatieve emoties:

Angst, in de war, schuldig of pesterig.

Verbaal Oppositie/directief eenvoudig:

“Nee, nou, niet/wel, uh!, naam, au, echt wel” of een “niet/wel” samen met een herhaling van een voorafgaande uiting.

Directief:

Zeggen wat je (niet) wilt, “mij!”, bevelen, verbieden/weigeren, dreigen, tot de orde roepen, leidster geeft regel, leidster reguleert gedrag kinderen vanuit haar eigen perspectief, gedrag kind afkeuren.

Disconnectie negatief relationeel:

De ander afwijzen/afkeuren, schelden, pesten, beschuldigen, niet mee laten/willen spelen, leidster uit haar afkeuring van het kind.

Aftastende strategieën van conflicthantering

Non-verbaal Oogcontact:

Specifiek gedrag, het oogcontact is betekenisvol.

Non-verbaal antwoorden:

Knikken, nee schudden als antwoord op een vraag (niet wil opleggend bedoeld).

Vragend fysiek contact:

Aanraken.

Vragend contact op afstand:

Object (vragend) pakken, iets tekenen/aanwijzen op andermans papier, cirkelen om iemand heen.

Negeren:

Doorgaan met spel, doen alsof de ander er niet is/niks van je wil. Leidster reageert niet op signaal kind. Opzettelijk negeren van een ander kind. Na 'opgeven/toegeven' van een ander kind doorgaan met spel.

Emotie

Verbaal

Vragen stellen:

Vraag naar toestemming, aandacht vragen ("kijk, naam"), reden vragen, verheldering vragen ("wat doe je/wat is dat?"), vraag naar antwoordt ("hè, ja, oké?"), Leidster vraagt wat er aan de hand is, wat kinderen willen.

Antwoorden, verduidelijken:

Vertellen, antwoorden, reageren op vragen, verheldering/uitleg geven (eventueel samen met 'reden/rechtvaardiging/verklaring').

Negeren:

Over iets anders praten, met iemand anders praten, niet op conflict ingaan.

Oplossende of verzoenende strategieën van conflicthantering

Non-verbaal

Opgeven/toegeven:

Oppositie (even) opgeven, (even) iets anders gaan doen, (even) terugtrekken, (even) iets toelaten.

Modificatie:

Object aanbieden, van worsteling een spel maken, derde kind biedt uitkomst, veranderen spel, leidster biedt ander spel/ruimte/handeling/mogelijkheid aan, bereiken van een oplossing (anderszins).

Positief fysiek contact:

Kusje geven, handje geven, leidster reikt kind de hand, troosten, fysiek verzoenen/goedmaken.

Positief contact op afstand:

Lachen, aan het lachen maken door gek gezicht of gebaren, bevestigend knikken, op afstand goedmaken/verzoenen.

Emotie

Positieve emoties voor kind:

Lief doen, bevestigen.

Verbaal

Opgeven/toegeven:

Instemmen, "ik ga iets anders doen, dan niet".

Modificatie:

Iets aanbieden (aanbod, belofte, gift, toestemming), afzwakken van oorspronkelijk standpunt/verzoek, deëscalatie van het conflict (ander meer ruimte geven), voorstel iets anders te doen, compromis, leidster beschrijft conflictsituatie zonder te interpreteren, leidster geeft advies, leidster zegt dat kinderen het conflict met woorden moeten oplossen.

Positief relationeel:

Positieve aandacht geven, benadrukken van gemeenschappelijkheid, het goed maken, ondersteuning bieden, troosten, het opnemen voor iemand, verwijzing naar perspectief van de ander, vragen/aanbieden vrienden te zijn, verzoeningslied of ander ritueel.

Hulp of steun zoekende strategieën van conflicthantering

Non-verbaal

Kijken richting leidster:

Sociale referentie.

Zich wenden tot leidster:

Toedraaien, -lopen, etcetera.

Emotie

Verbaal

Roepen om leidster/hulp:

Kind vraagt leidster om hulp.